

nu aan uw kant. Ik heb haar lang niet gezien, ze is zelfs niet komen vragen hoe het met me is... Misschien hebt u gelijk, misschien zult u winnen, maar ik benijd u niet. Ik ben niet in Moskou geboren, maar in Niort, departement Deux-Sèvres. De Fransen hebben nu geen reden om blij te zijn. U bent tevreden, dat de Russen fabrieken bouwen. Pinaud is gelukkig, omdat de Amerikanen de bom hebben. Waar moet ik me over verheugen? Frankrijk is er niet meer. We waren een grote mogendheid, maar wat zijn we nu? Een soort Monaco... Pinaud zegt, dat de Amerikanen sterker zijn dan de Russen. Het kan zijn. Het maakt het voor mij niet gemakkelijker. Als er oorlog komt, wordt niet Moskou of New York vernietigd, maar Frankrijk. „Corbeille” is alles wat me overgebleven is. Daar ben ik gelukkig geweest... Ik ben ervan overtuigd, dat zij „Corbeille” zullen vernietigen. Toen de Amerikanen ons bevrijdden, was ik blij, ik geloofde in hen. Ik dacht, dat het een beschaafd volk was, maar het zijn vlegels. Voor hen is een ellendige wolkenkrabber meer dan de Notre-Dame. Hoe kunnen ze het over kunst hebben, als ze niet eens op een menselijke wijze aan tafel kunnen zitten? Ik verzeker u, beste vriend, ze eten niet, ze voederen zichzelf.

Dumas lachte:

— Zegt u dat niet tegen Pinaud. Hij zou u tot de communisten rekenen. De Amerikanen voeren een beroerde politiek. Zij willen, dat alle mensen leven zoals zij. Maar tegen de Amerikanen in Amerika heb ik niets. Zeker, ze zijn grof en onbeschaafd. Maar het is een begaafd volk. Ik heb pas een Amerikaanse roman gelezen en weet u, die beviel me: eerlijk en vol leven. Onze schrijvers doen altijd zo verstandig. Die moeten iedere haar nog in vieren splijten... Wijlen dokter Morillot zei altijd: „Sclerose is op uw leeftijd een normaal verschijnsel, al blijft het er even afschuwelijk om.” Eén voordeel hebben de Amerikanen: ze zijn jong.

— U hebt me niet overtuigd, — antwoordde Lancier. — U ziet, ik drink mineraalwater en de dokters hebben mij een vreselijk diët voorgeschreven. En Marthe is een dictator. Maar toch weet ik nog, dat wijn moet liggen; als hij jong is, hebben noch het gehemelte, noch de neus, noch het hart er iets aan, men wordt er alleen winderig van. Bevallen u de romans van die barbaren? Ik wil geen ruzie met u maken, maar ik geef de voorkeur aan de oude Anatole France.

Aan dit gesprek moest Dumas in New York denken. Hij lachte bitter: ik dacht, dat zij heel onbevangen zouden zijn, maar nee, hier heeft men ook zijn eigen ritueel, zijn eigen gewoonten, zijn eigen bijgeloof. Zeker, ze zijn jong, hun tijdrekening begint met de oprichting van één of andere firma. Geen stoutmoedige gedachten, maar wel duizend vooroordelen. Doe het zo en niet anders: alles is gereglementeerd. Ook sclerose, maar al tijdens de jeugd. Dat is niet alleen afschuwelijk, maar ook tegen-natuurlijk.

Dokter Morillot had Dumas in de winter bezocht. De professor vertelde hem, dat hij van plan was naar Amerika te gaan. Morillot was verontwaardigd. „Dat betekent een tweede infarct. Pas u maar op uzelf! Gisteren heeft u weer gesproken. Op vergaderingen schreeuwen kan iedere brulaap, maar een andere Dumas hebben we niet. Waarom moet u daarheen? In zulk een toestand moeten de mensen liggen en niet vliegen.” Dumas glimlachte schuldbewust: „U zou ook moeten liggen, maar u rent rond om mij beter te maken. Misschien breng ik één Amerikaan tot rede, al is het er maar één... Hebt u de laatste rede van Truman gelezen? Dat loopt op oorlog uit. Wij beiden hebben ons leven gehad, maar ik wil niet, dat de jeugd vermoord wordt...”

Als altijd liep hij veel, maar hij moest soms plotseling blijven staan, omdat hij het benauwd kreeg. Onder zijn levendige, zwarte ogen kwamen grote, blauwachtige kringen. Toch behield hij zijn jeugdigheid, zijn onbuigzaamheid en zijn blijheid, die van binnenuit kwam en waarmee hij een ieder voor zich innam. Professor Adams zei tegen zijn vrouw: „Men zou hem zijn leeftijd niet aanzien en toch heeft hij in een „vernietigingskamp” gezeten, waar zelfs de jongeren bezwaken zijn.” Dumas was voortdurend bezig: hij bereidde zijn lezingen voor, hij sprak op vergaderingen, hij schreef aan zijn boek en vergat daarbij niet grapjes te maken met Marie of een bedroefde student op te vrolijken.

Al in het vliegtuig begonnen zijn tegenslagen. Hij verheugde zich over de steden langs de kust, die er van boven als stenen bossen uitzagen. toen de stewardess hem een formulier gaf: „Wilt u alstublieft dit formulier invullen.” Dumas schreef zorgvuldig zijn naam, plaats en datum van geboorte en nationaliteit op. Toen volgde de rubriek: „ras”. Hij lachte bitter en schreef een verhandeling neer over het willekeurige gebruik van het begrip ras. Toen verfrommelde hij het papier. Waar maak ik me druk voor? Straks leest zo'n gek van een detective het. Verlegen vroeg hij aan het meisje een ander papier: „Ik heb er een inktvlek op gemaakt...” Hij vulde alle paragrafen in, maar de vraag over het ras liet hij open. Op het vliegveld werd hij twee uur opgehouden: de politie brak zich het hoofd, waarom die Fransman niet wilde zeggen, of hij wit of zwart was, totdat de chef hen inlichtte: „Het is een rode. Kijk zijn bagage nog maar eens grondig door, voor hem moet je op je hoede zijn.”

Op het vliegveld werd Dumas door twee Amerikanen verwelkomd. Hij dacht, dat het jonge wetenschapsmensen waren en begon over het werk van professor Müller. Zij lachten: de één ontpopte zich als journalist en de ander als secretaris van de bontwerkersorganisatie.

Dumas zei:

— Maar mijn collega's hebben me toch uitgenodigd...

De journalist werd verlegen:

— Professor Adams is ongesteld, maar morgenochtend komt hij naar u toe.

De bontwerker glimlachte nauwelijks merkbaar:

— De kranten zijn een campagne tegen u begonnen en schrijven, dat u communist bent. Professor Adams heeft om zo te zeggen een openbare functie. Het schijnt u te verbazen, dat ik u ontvang? Ik ben één der organisatoren van de „Liga van vredesvrienden”. Wij zouden graag willen, dat u in New York sprak: Madison Square Garden is de grootste zaal, maar u zult zien, dat we haar vol krijgen. Professor Adams houdt zich afzijdig, maar wij hebben de professor in de chemie Mickley in onze „Liga”, verder een paar geestelijken, leraren en artsen. Wij bemoeien ons niet met politiek, de mensen willen vrede.

Toen de journalist een ogenblik aan de kant stond, zei de bontwerker fluisterend:

— Ik ben ook communist. Wij hebben het erg moeilijk... Mag ik u de hand drukken?

Professor Adams kwam werkelijk naar het hotel. Dumas bracht het onzalige formulier in herinnering. Ze lachten er samen om. Adams zei:

— Analfabeten! Ze hadden uw naam moeten kennen. Vandaag heb ik de verslaggevers geantwoord, dat uw komst een eer voor Amerika is.

— Nu, dat is wel wat overdreven. Maar wat de negers betreft, daar begrijp ik niets van. Dat doet aan de Duitsers denken... Ik ben benieuwd, hoe u een dergelijk gedrag verklaart.

— Dat is een moeilijk, zelfs zeer gecompliceerd vraagstuk. Men verklaart het gewoonlijk door het lage culturele peil van de negerbevolking.

— Maar dat peil wordt toch immers kunstmatig in stand gehouden. U weet net zo goed als ik, dat het niets met de schedel van de neger te maken heeft, maar wel met de sociale ongelijkheid.

— Ik persoonlijk ben het met u eens, maar ieder volk heeft zijn zwakheden en vooroordelen laten zich niet zo gemakkelijk overwinnen... Wanneer u ons leven hier nader leert kennen, zult u zien, dat de wetenschap bij ons vele voorrechten geniet: men geeft ons geld en zelfs veel. Over de arbeidsvoorwaarden heb ik niet te klagen: uitstekende gehoorzalen, bibliotheken, speciale instituten, maar ze luisteren niet altijd naar ons...

Dumas bracht een avond door bij professor Haynes, met wie hij een zeer interessant gesprek over de anthropogenese voerde. Hij was enthousiast over wat ze hier allemaal gedaan hadden. Daar ontmoette hij een jonge bioloog uit Nashville, die hem naar de onderzoeken der Fransen vroeg. Toen zij de ernstige onderwerpen lieten rusten, zei de bioloog bij de thee:

— U als vreemdeling kan ik nog wel enige vrolijke ogenblikken bezorgen. Volgens de wetten van onze staat hebben wij niet het recht aan de studenten de evolutietheorie uit te leggen. Alleen Adam en Eva zijn wettelijk geoorloofd, maar voor de pithecanthropus komt men in de gevangenis terecht...

Toen Dumas weer op zijn hotelkamer was, duurde het lang voor hij insliep. Plotseling hoorde hij kreten. Hij sloeg zijn ochtendjas om en keek in de gang. Politie-agenten voerden een jonge man en vrouw in pyjama weg. Felle lampen kipten aan. Fotografen liepen heen en weer. Dumas dacht, dat het om een filmopname ging, maar één van de fotografen legde hem uit: „Een gewone razzia. Ze hebben geen trouwboekje... Mooi, dat het nog niet laat is, dan komt het nog in de krant...”

Dumas ging in zichzelf te keer: wat een gemeenheid! En dan filosoferen ze nog over vrijheid. Ze kruipen in de bedden, om te kijken met wie iemand slaapt. In de hoofden kruipen ze. Weest zo goed mij het ontstaan van de mens te verklaren in de taal van Aesopus! Ze hebben van de mensen domkoppen gemaakt. Natuurlijk, professor Adams is een belangwekkend cranioloog. Maar is er iets anders, waarover hij denkt, behalve zijn werk? Ik vroeg hem, wat zij voor schrijvers hadden en hij zei „Misschien weet mijn vrouw het, ik lees geen romans.” Professor Haynes heeft heel Europa afgereisd en twee maanden in Frankrijk doorgebracht. En wat heeft hij gezien? Toen ik hem zei, dat het Marshallplan geen hulp voor Europa betekende, maar wel voor Amerika zelf, was hij verwonderd: „Dat hoor ik voor de eerste maal...” Iedereen kent alleen zijn eigen vak. Als iemand in schoenveters handelt, dan betekent dat, dat schoensmeer hem niets aangaat. Dat noemt men nu de „Nieuwe Wereld”. Wat is hier het nieuwe? Zij hebben alle vooroordelen van Europa bijeengebracht en denken nu, dat ze het recht hebben om anderen de les te lezen...

Toen hij de volgende morgen op zijn kamer zat te werken, kwam de bontwerker, die hij ook op het vliegveld had gezien. Deze bracht de krant met het artikel van Bill Coster. Toen Dumas het las, verbaasde hij zich; steeds weer trok hij zijn witte, borstelige wenkbrauwen op. Toen schaterde hij zo, dat de Amerikaan horen en zien verging:

— Nu, weet u... Dat is een reuze vent! Je moet er maar opkomen... Hij legde de krant weg en vroeg:

— Maar wie gelooft dat bij u?

— Tot mijn spijt velen. U weet nog niet, onder wat voor omstandigheden wij werken. Dat artikel kan mensen afschrikken. Men kan het nergens weerleggen. De „Daily Worker” heeft een kleine oplage. Wij zijn zeer verheugd, dat u morgen bij Adams bent. Zulke dingen raken snel bekend. Adams is een man van betekenis. De mensen zullen begrijpen, dat dit hier een puur verzinsel is, als hij ter ere van u een receptie geeft. Onze vriend professor Mickley zal ook bij Adams zijn. Het artikel van Coster is een provocatie. Zij willen de meeting verstoren. Maar dat zal ze niet lukken.

Hij vertelde nog een hele tijd over de moeilijkheden, die zijn vrienden moesten overwinnen. Dumas glimlachte afwezig: nu eens zag hij zichzelf

als een spion, die geheime documenten stal, dan als Gestapo-agent, dan weer als sater, die in het Bois de Boulogne Pariennes achtervolgde.

— Professor Adams zal erom moeten lachen, hij is immers bij me geweest en weet, dat ik voor de rol van sater een beetje te oud ben.

Professor Adams lachte echter niet. Hij had tegen Roberts de waarheid gezegd: hij was verontwaardigd over het artikel en vooral over het feit, dat Coster Dumas een pseudo-geleerde noemde. Maar hij had Roberts niet verteld, dat mevrouw Adams, na het artikel gelezen te hebben, tegen haar man verklaard had: „Je moet die receptie aflasten. Hij mag dan een groot geleerde zijn, maar een man met een dergelijke reputatie kan men niet in de huiselijke kring ontvangen.” Adams maakte zich kwaad: „Die ezel schrijft, dat Dumas een pseudo-geleerde is, maar in mijn boek heb ik enige malen naar zijn werken verwezen. Waarom geloof je alles, wat in de krant staat?” — „Ik weet het niet, het kan zijn dat het overdreven is, maar er wordt gezegd, dat hij vrouwen lastig valt... En jij hebt hem uitgenodigd.” Adams lachte: „Weet je hoe oud hij is?” — „Je hebt zelf gezegd, dat hij erg jong is voor zijn leeftijd. Ik drijf mijn zin niet door, het is jouw zaak. Maar ik zal er niet bij zijn. Je kunt zeggen, dat ik mij niet goed voel. Het komt mooi uit, dat je ze allemaal zonder vrouwen hebt uitgenodigd. Mevrouw Haynes was van plan om te komen. Ze is zo nieuwsgierig als een aap, maar ik zal haar opbellen, dat ik ziek ben geworden.”

De komende receptie was voor professor Adams een ware beproeving. Dumas beviel hem niet. Nauwelijks is hij in Amerika, of hij spreekt over de negers alsof hij er alles van weet. Het is een gecompliceerd vraagstuk, waar men niet lichtvaardig over kan oordelen. Maar wat hij over de plannen van Amerika gezegd heeft, is eenvoudig dwaas. Hoe kan men nu volhouden, dat de Amerikanen oorlog willen? Wie heeft het sterkste leger? Niet wij, maar de Russen. De Fransen moeten niet doen alsof ze lammetjes zijn. De hele geschiedenis door hebben ze oorlog gevoerd... Het is weerzinwekkend, als een geleerde van een dergelijk formaat zich met politiek bezighoudt. De toestand is nu erg gespannen en ik wil niet, dat men mij voor een aanhanger van de roden houdt. Maar de receptie kan niet afgelast worden. Dumas is een groot geleerde en wij hebben hem uitgenodigd op onze jaarvergadering. Natuurlijk had niemand kunnen weten, dat hij agitatie zou bedrijven... Hij gedraagt zich onwaardig. Maar onze kranten zijn niet beter, ze willen hem door de modder halen. Alles bij elkaar is het een onverkwikkelijk schouwspel. Ik zal tonen, hoe men zich als man van de wetenschap moet gedragen. Ik sta boven de politieke ruzies...

De volgende morgen maakten de kranten de sensationele arrestatie van de Sowjet-diplomaat bekend. Adams was geschokt: dat waren geen vermoedens meer van kolonel Roberts, geen berekeningen van deze of gene minister, Moskou had zich in de kaart laten kijken. Ik heb met

Roberts getwist, maar hij had gelijk. De Russen bereiden zich werkelijk voor op de oorlog. Natuurlijk is het waanzin, maar houden bezetenen wellicht rekening met de logica? Professor Haynes heeft het voornaamste over het hoofd gezien, toen hij in Moskou was. Dat is begrijpelijk, aan vreemdelingen laten ze de vredelievende buitenkant zien... Ik ben benieuwd, wat Dumas nu zal zeggen. Trouwens, ik weet wel, wat hij zeggen zal. Die fanaticus zal proberen de Russen te rechtvaardigen. Het lijkt me, dat Roberts ook daarin gelijk heeft gehad: de receptie had afgelast moeten worden. Nu is het te laat. Ik zal er voor zorgen, dat niemand over politiek begint. Het zal een bijeenkomst van geleerden zijn en niets anders.

Op het laatste ogenblik deelden zes genodigden mede, dat ze niet konden komen. Sommigen wendden ziekte voor, anderen werk of huiselijke omstandigheden. Aanwezig waren professor Haynes, de bekende specialist op het gebied van de osteologie professor Bart, de bioloog Cramer, de chemicus Mickley en de jonge paleo-anthropoloog Hennessey, die reeds een solide reputatie gevestigd had. Zij informeerden allen vriendelijk bij Dumas naar zijn werk. Professor Adams zei:

— Wij wachten met ongeduld op het verschijnen van uw nieuwe werk. Uit het artikel in het tijdschrift „Revue Anthropologique” valt af te leiden, dat u de grondslagen van de anthropometrie omvergeworpen hebt.

Dumas vertelde geestdriftig over het werk van de Sowjet-geleerde Jarcho:

— Zeer belangrijke gegevens. Zij laten zien, hoe voorzichtig men moet zijn bij het verwerken van feitenmateriaal. Ik heb me verbaasd over het artikel van een collega, die professor is aan de Columbia-universiteit. Hij keert tot oude dwalingen terug en probeert, uitgaande van de resultaten van schedelmetingen, de achterlijkheid van negers te bewijzen. En wat is het gepraat over het hersengewicht waard! Ik dacht, dat dergelijke vooroordelen allang tot het verleden behoorden. Deze collega wijst op Cuvier. Diens hersenen wogen tweeduizend gram. Zeer juist, maar waarom herinnert hij er niet aan, dat de hersenen van Anatole France in totaal elfhonderd gram wogen? Volgens een dergelijke dwaze redenering zou Anatole France tot een ander ras behoren dan Cuvier. Ondertussen waren het niet alleen beiden Fransen, maar bovendien allebei leden van de Académie Française. Een dergelijke verdachtmaking zou in de Sowjet-Unie ondenkbaar zijn, daar heeft niemand belang bij het verdraaien van feiten...

Professor Hennessey viel hem in de rede:

— U zult toch niet willen beweren, dat de discussie over de biologie de feiten niet verdraait? Ik heb van het verslag kennis genomen. Men kan zich moeilijk voorstellen, dat de wetenschap meer aan politieke richtlijnen ondergeschikt gemaakt kan worden.

— Dat vind ik niet, — antwoordde Dumas rustig. — Natuurlijk houden ze er een andere gesprektoon op na. Ik geloof graag, dat bepaalde uitdrukkingen u onaangenaam in de oren klinken. Maar in de discussie ging het om een vraagstuk van de hoogste orde.

— Voor de communisten! — riep professor Hennessey uit. — Tenslotte was het geen wetenschappelijke discussie, maar propaganda. Morgen lezen we misschien, dat Darwin van oorsprong een Rus was...

Dumas haalde zijn schouders op:

— Neemt u me niet kwalijk, maar dat is niet erg geestig. Men kan nauwelijks geloven, dat het een geleerde is die zulke dingen zegt en niet iemand van een krant...

Professor Mickley goot olie op het vuur:

— Professor Hennessey heeft eergisteren in de „Times” een artikel gepubliceerd, dat u zal interesseren. Hij beweert, dat de atoombom de Westerse beschaving beschermt.

— Dat is een beetje overdreven, — zei professor Hennessey. — Maar ik geloof werkelijk, dat het rode imperialisme onze cultuur bedreigt en dat alleen de vrees voor de atoombom de Russen weerhoudt...

Professor Adams poogde de situatie te redden:

— Laat ons terugkeren tot het werk van professor Jarcho...

Een ogenblik zwegen allen; toen zei Dumas, terwijl hij naar professor Hennessey keek:

— Indien u meent, dat de Russen oorlog willen, vergist u zich. Ze houden zich met andere dingen bezig...

Professor Bart, die de hele tijd gezwegen had, lachte gemaakt:

— Inderdaad met andere dingen. We hebben daar vandaag over kunnen lezen... Ze bekommeren zich minder om de methoden der anthropometrie, waarde professor, dan om de fabrieken in Tennessee.

Dumas sloeg zijn handen in elkaar van verbazing:

— En u gelooft dat? Hoe is het mogelijk! Wellicht houdt u mij voor een sater? Nee, laten we eens ernstig praten. Ziet u werkelijk niet, dat deze hele geschiedenis door het Federale Bureau in elkaar gezet is?

Professor Adams probeerde er weer tussen te komen:

— Ik zou aan deze misplaatste woordenwisseling graag een einde willen maken. Wij hebben allen waardering voor het werk van professor Dumas, wij zijn blij met een toonaangevend Frans geleerde kennis te maken. Maar de politieke inzichten van meneer Dumas gaan ons toch werkelijk niet aan. Wij zijn in een geest van verdraagzaamheid grootgebracht. Alleen één ding wil ik u zeggen, waarde mijnheer Dumas. Vol verachting veroordelen wij het dwaze en grove artikel, dat over u verschenen is. Het is echter niet juist van u om het vandaag verschenen bericht met dit paskwil op één lijn te plaatsen. Ik wil niet, dat men in mijn huis onze overheidsinstellingen belastert... Kan ik u dienen met een kopje thee, waarde mijnheer Dumas?

— Dank u zeer. Als u er geen bezwaar tegen hebt, ga ik naar huis. Ik ben moe en morgen moet ik op een meeting spreken.

Hij maakte een buiging en ging heen.

Op de trap haalde professor Mickley hem in.

— Hebt u nu onze geleerden leren kennen? Soms ben ik de wanhoop nabij. Hennessey is het type van de rassenfanaticus, men prijst hem als „een licht van de Amerikaanse wetenschap”, maar zelfs Adams zei onlangs: „Professor Hennessey heeft nog helemaal niets tot stand gebracht. Hij leeft op crediet.” Bart is gek van angst. Hij ziet overal roden. Ze zullen me het niet vergeven, dat ik met u samen ben weggegaan. Nemen we Adams... Een groot geleerde en ook als mens geen middelmatigheid, en toch? Hij gelooft ieder vals gerucht in de krant... Morgen spreek ik op de meeting. Men heeft mij opgedragen u voor te stellen. Dat is voor mij een buitengewone eer. Wij staan voor het eerst voor een groot publiek. Ik moet u er eerlijkheidshalve bij zeggen, dat ik geen communist ben. Op veel punten zijn we het zelfs niet eens, maar ik wil geen oorlog. Dat geklets over de bom staat me tegen. Er zijn velen zoals ik, maar de mensen zijn murw gemaakt en weten niet, wat ze moeten doen...

Hij bracht Dumas naar het hotel.

Dumas merkte, dat het lampje op zijn nachtkastje doorgebrand was en belde. Een jong kamermeisje deed de deur een beetje open en sloeg deze dadelijk weer dicht. Een ogenblik later kwam ze terug met een ander kamermeisje. Dumas wilde haar helpen, maar toen ze merkte, dat hij bij het nachtkastje stond, slaakte ze een gil. Hij begreep, dat ze het artikel gelezen had en bang was. Hij lachte goedmoedig:

— Laat u maar, ik doe het zelf wel. Welterusten!

Hij schroefde het lampje erin. Wat een onnozel wicht! Hij moest niet vergeten het aan Marie te vertellen. Wat zou zij lachen! Hij was moe...

Hij strekte zich uit op de divan. Zijn voeten waren gevoelloos en hij haalde moeilijk adem. Hij nam het medicijnflesje uit zijn handkoffer met een suikerklontje. Bij het druppelen telde hij hardop: „Zes, zeven, acht...” Hij ging weer liggen. Alles danste voor zijn ogen: het kamermeisje, Hennessey, die zijn tanden liet zien, en schedels van negers.

Aan het plafond dansten lichtschijnsels. Hij moest het gordijn maar laten zakken... Waarom moest hij ineens aan een SS-er met een gummiknuppel denken. „De mens is een denkende rietstengel...” Ik heb mezelf alleen in leven kunnen houden, omdat ik dacht... Morgen is de meeting en ik heb me nog niet voorbereid... Hij vermande zich en stond op. Langzaam begon hij zijn schoenen los te rijgen. Ik zal zo beginnen: „Men is verplicht om te denken. Pascal heeft het raak gezegd: men moet een denkende rietstengel zijn, dan zal men voor geen enkele storm meer bang zijn. Er wordt over de bom gepraat, maar het verstand

is sterker dan alle bommen..." Een paar uur slapen om krachten te verzamelen!...

Het was nog geen middag, maar een ondragelijke hitte dreef de bewoners reeds de huizen in. Op het plein naast het gedenkteken voor de Zuidelijken, die in de strijd tegen het Noorden gevallen waren, stond een politie-agent. Hij dreef van het zweet, maar hield dapper zijn hand omhoog om een enkele auto, wit van het stof, door te laten. Hij leek zo een getrouwe copie van de bronzen soldaat, die zuchtend met zijn hand naar de verblindende hemel wees. Op de brug zat een oude man, die de voorbijgangers een ochtendblad wilde aanpraten. Hij deed dit door met hese stem te roepen: „De nieuwste sensatie! De rode spion ontkent..." Twee negervrouwen stonden bij de tramhalte te wachten.

In de Victoria-bar was het donker en koel. De bar werd een oase genoemd: het was de enige plaats in de stad, waar men vertrouwde klanten sterke drank schonk. Er werd verteld, dat de eigenaar van de bar jaarlijks aan majoor Smeadle een grote som offerde voor liefdadige doeleinden. Aan de tapkast zat een jonge man rum met munt te drinken. Tegen de barkeeper zei hij:

— Peter, als je wilt, kunnen we gaan dobbelen. Het loopt me voor de duivel niet mee. Gisteren heb ik aan Kessler drie glazen rum verspeeld. Nu zegt men, dat wie geen geluk heeft in het spel, geluk heeft in de liefde, maar dat is dwaasheid. Herinner je je Mag? Ze had van die mooie heupen. Nu houdt ze het met Gallup. Hij heeft een nieuwe Buick en neemt haar altijd mee naar New Orleans. Mijn vader zegt, dat ik moet trouwen, maar dat is dwaasheid. Waarom trouwen, als er over een jaar oorlog komt? In de oorlog kun je zoveel vrouwtjes krijgen als je maar wilt. Bovendien wil ik niet, dat mijn vrouw het met Gallup houdt, terwijl ik tegen de roden vecht.

Hij verloor. De barkeeper schonk twee glazen in.

— Waarom denk je, dat er over een jaar oorlog zal zijn? Ik heb van het voorjaar een gezin gesticht. Ronduit gezegd heb ik geen zin in oorlog.

— Niemand heeft er zin in. Maar je zult zien: over een jaar gaan ze allemaal. Het is dwaas, maar het is zo. Heb je gelezen, wat de president gezegd heeft? Hij heeft ook het buskruit niet uitgevonden, hij zegt alleen maar, wat we allemaal al weten. Ik zeg je niet, dat ik oorlog wil, ik zeg alleen, dat ik zal gaan. Waarom zou ik dan trouwen? Laten ze me desnoods afmaken, maar ik wil niet dat ze me een been afzetten, zoals bij James, dat is te erg.

Majoor Smeadle bereidde zich voor op de lunch van de club „De onversaagden”. De leden van de club kwamen iedere Woensdag bijeen in de banketzaal van het hotel „Plaza”. Smeadle moest een rede houden; hij was opgewonden — de belangrijkste mensen van de stad waren lid van de club: katoenexporteurs, groothandelaren, eigenaren van dagbladen, de bankdirecteur en rechter Gilmore. Maar Smeadle had hoofdpijn: hij was gisteren op een partijtje geweest, waar veel gedronken was. Toen ze 's nachts uit elkaar gingen, vond Smeadle opeens de echtgenote van dokter Hellitz in zijn wagen. Rita, een vrouw van dertig, gold als de knapste en ongenaakbaarste dame in Jackson. Ze was dronken en deed niets dan gichelen. Smeadle sloeg een zijweg in, doofde zijn lichten en nam haar in zijn armen. Zij gichelde nog harder. Hij zei: „Geen lawaai, dat is een eerste vereiste.” Toen werd ze stil. Vermoeid kwam hij thuis. Het lukte hem niet uit te slapen. Zelfs een koude douche verfriste hem niet. Hij dronk spuitwater en greep naar zijn hoofd. De pijn wilde niet bedaren.

Hij kwam niettemin op tijd en ging aan de eretafel zitten op het podium. Naast hem zaten een katoenexporteur en een dagbladbezitter. De overigen aten aan kleine tafeltjes beneden in de zaal. Op de borst van ieder clublid prijkte een kaartje, waarop stond, van welke firma hij eigenaar was. Dat was eigenlijk niet nodig — ze kenden elkaar allen goed, maar de bewoners van Jackson hielden van tradities. De zaal was versierd met afbeeldingen van een reusachtige, glimlachende maan. Dat was het wapen van de club. Nadat allen hun plaatsen hadden ingenomen, tikte Smeadle met een houten hamertje op de tafel:

— Waarde onversaagden, ik stel voor dokter Hellitz als lid in onze club op te nemen. We kennen hem als een nooit versagende aesculaap. Hij is een dappere kerel en een echte Amerikaan. Ik kan erop zweren, dat hij 's nachts tien mijl aflegt om een patiënt te redden. Dat is niet veel, zult u zeggen. Goed, ik zal verder gaan met het opsommen van zijn verdiensten: hij heeft nog nooit een neger behandeld. Niet genoeg? We gaan verder. Hij zal geen roden behandelen, integendeel, hij zal ons helpen om wat meer van die apen naar de andere wereld te sturen.

Na instemmend gelach en applaus ging Smeadle door:

— Dus nemen we dokter Hellitz in ons midden op. Nieuweling, verhef u van uw plaats, maak een buiging voor de onversaagden en zeg ons: welke naam wilt u in onze club dragen?

Dokter Hellitz, een kaalhoofdige, tengere vijftiger, riep met luide stem:

— Orkaan.

Toen begon men te eten. Redevoeringen werden altijd gehouden na het voorgerecht en vóór de kip om genoeg tijd over te houden voor zakelijke besprekingen. Tijdens deze maaltijden werden gewoonlijk grote zaken gedaan. Smeadle dronk een glas water, zoog op een stukje ijs en dacht geërgerd: de vrouw van dokter Hellitz schijnt me nog dwars te zitten, ik kan me nog niet concentreren...

Hij had zich onnodig bezorgd gemaakt. De dagbladeditie van *meende* zijn rede „schitterend”.

— De roden willen de wereld veroveren, om overal het paradijs zonder broeken te kunnen stichten, net als in de tijd van Adam en Eva. Gelukkig is Amerika er nog. Deze geweldige dam heeft de rode vloed tot staan gebracht. Ze hadden erop gerekend ons een slag in de rug toe te brengen. In Frankrijk hebben zij de ene staking na de andere veroorzaakt. Als wij er niet waren geweest, zouden ze zich al van Italië meester gemaakt hebben. Ze weven een bijzonder listig net van intriges. Het zou me niet verwonderen als zou blijken, dat bepaalde Engelse ministers geld ontvangen uit het Kreml...

Er weerklonk gelach en applaus.

— Ik ga nu over tot de taal der cijfers. Verleden voorjaar bedroeg de katoenexport vierenveertig miljoen dollar. In Augustus liep hij catastrofaal terug. Staat u die tijd nog voor de geest? De export bracht het nauwelijks tot twee miljoen. In de herfst trad er dank zij de aan Japan verleende credieten enige verbetering in. Zoals het goede christenen betaamt, brachten wij de winter door in verwachting en het voorjaar in hoop. Nu heeft de toestand zich gewijzigd. Wij kunnen de roden nu uitlachen. Nadat het congres het Marshallplan aangenomen heeft, is de ster van de katoen weer aan de hemel gerezen. De witte vlokken worden tot goud. Wij kunnen van tijd tot tijd de besluiteloosheid van de president en de aarzelingen van de federale regering veroordelen, maar niettemin begint onze democratische partij zich op haar vergeten tradities te bezinnen. De tijden van Roosevelt zullen niet terugkeren...

Bijna allen klaptten instemmend.

— Sedert het ogenblik, dat de president zijn verklaring heeft afgelegd over de noodzaak van een gemeenschappelijke bewapening, zijn de zaken beter gaan lopen. De tijden van welvaart zijn weer nabij. Welke conclusie moeten we daaruit trekken, waarde vrienden? De roden willen ons vernietigen. Daarvoor hebben zij de omwenteling in Tsjechoslowakije op touw gezet, ondersteunen zij de Griekse opstandelingen en sturen zij benden af op de wettige Chinese regering. Maar ze hebben ons niet vernietigd, integendeel, zij hebben ons geholpen. Wij hebben onze trotse naam eer aangedaan: ook toen de Europese ongeluksraven krasten „crisis!”, hebben we het hoofd niet laten hangen. We hebben ons door hen precies zoveel angst laten aanjagen als voor ons nuttig was. Nu bewapenen wij onszelf en anderen, we zullen soldaten kleden, van wapens en van proviand voorzien. Wij gaan de grote botsing tegemoet en worden daarbij met iedere stap rijker. Wij worden geleid door de Allerhoogste en door de vrolijke maan van ons geliefde Zuiden.

Sméadle veegde zijn voorhoofd met zijn servet af en ging zitten. In de zaal kwam geen einde aan het applaus, het geroep en het instemmende gelach.

In een uitstekend humeur kwam Smeadle thuis. Hij dacht zelfs: als er weer een partijtje is, moet ik zorgen, dat ik geen ander vrouwtje in mijn wagen krijg, voor onze stad is Rita het record.

Er lag een brief van senator Low op hem te wachten. Hij ging over de toestand in Washington, over de voorbereiding voor de verkiezingsactie en over de overdreven acties van de „wilde” democraten. Tenslotte kwam de senator op het punt, waar het om ging:

„Ik volg onze kranten en lees uw artikelen altijd met plezier. Maar denkt u niet, dat alleen uw schitterende pen mij er toe gebracht heeft u te verzoeken voor „Transoc” naar Duitsland te reizen. Het is u natuurlijk bekend, dat de toestand in Berlijn zich elke dag toespitst, dat is in de volle zin van het woord een oorlogstoneel. We moeten daar verstandige en energieke mensen heensturen. U hebt anderhalf jaar in Duitsland doorgebracht en kent de Duitsers. De hoofdzaak is echter, dat u een oprechte Amerikaan bent en snel beslissingen weet te nemen. Kolonel Roberts heb ik ingelicht over uw activiteit in het Zuiden en hij ondersteunt mijn mening vurig. Probeert u zo snel mogelijk uw zaken in Jackson af te doen en komt u dan hierheen. Ik vertel u dan mondeling, wat ik liever niet per brief meedeel.”

Smeadle triomfeerde. Hij kwam nu in de grote wereld. Hij ging naar de spiegel en schikte zijn das goed. Hij glimlachte: mevrouw Hellitz, u zult naar een andere partner moeten uitzien. Daarbij raad ik u aan niet al te kieskeurig te zijn. Een tweede Smeadle vindt u toch niet... Toen schoot hem te binnen, dat hij zich klaar moest maken voor de reis en begon zijn brieven uit te zoeken.

De grijze haren van Clark werden licht in beweging gebracht door de elektrische ventilator. Hij was nu pas terug uit de gevangenis! Het was er smoorheet, werkelijk smoorheet!... Daarbij had het gesprek met zijn cliënt hem uitgeput. Nog eens had hij geprobeerd de koppige neger over te halen. Het was zo eenvoudig als twee maal twee vier, dat David Harrison moest bekennen. Er was maar één mogelijkheid om zijn leven te redden: de zaak terugbrengen tot een doodgewone beroving. Natuurlijk was dat niet eenvoudig. De procureur sprak over een aanslag op het leven van mevrouw Nivelle. Smeadle had in het openbaar verklaard: „Ik wil alle negers niet over één kam scheren, onder hen zijn fatsoenlijke mensen, maar vele kleurlingen hebben na de oorlog hun plaats vergeten. Het is voldoende om aan de aanslag te herinneren op de dochter van senator Low. We moeten dat groepje wangedrochten, die hun zwarte huid met rode ideeën gevuld hebben, tot rede brengen.” Op deze wijze werd er door invloedrijke mensen voedsel gegeven aan de gedachte, dat het om een aanslag ging. De rechter was geen kwade man, maar een lafaard. Hij waagde het niet om tegen Smeadle op te treden. Ik heb tegen

die neger gezegd: „Beken, dat je een ring of een broche wilde wegnemen.” Maar hij voert een heel melodrama op: „Ik wil geen smet werpen op de eer van de neger!” Dat is misschien goed voor een theater in New York, maar in Jackson zetten ze je daarvoor op de elektrische stoel. Natuurlijk is hij onschuldig, maar hoe kan ik hem redden, als hij het been stijf houdt? Ik begrijp, dat het hem niet licht valt zich voor dief uit te geven. Maar waarom wil hij niet inzien, dat wij in Mississippi leven? Men kan de waarheid niet gaan zoeken, waar ze niet is . . . De ventilator helpt niet, het is vandaag bijzonder heet. Vroeger kon ik beter tegen de hitte. Niets aan te doen, ik word oud . . .

Zijn vrouw kwam de kamer binnen. Toen hij haar aankeek, zag hij dadelijk, dat er iets gebeurd was. Hij was aan laaghartige verrassingen gewend. Nu eens kreeg hij een anonieme dreigbrief, dan vertelde zijn vrouw, dat men op de deur geschreven had: „Dood aan de vriend van de negers!” of de keukenmeid kwam huilend binnen, omdat men tegen haar gezegd had, dat ze aan roden niet wilden verkopen.

— Wat is er gebeurd, Anna?

— Ik had het je niet willen zeggen, je hebt al genoeg om je over op te winden. Maar het meisje verliest haar verstand . . . Louis heeft geschreven, dat tussen hen alles uit is.

Met een zwaar hart had Clark Bella een week geleden toestemming gegeven zich te verloven. Louis beviel hem niet: een nietsnut. Nu smeet hij met geld, maar wie wist hoe lang dat zou duren? De katoen was net een loterij. Verschillende oogsten, verschillende prijzen. Maar werken kon hij niet. Anna had Clark overgehaald: „Begrijp dan toch, ze houden van elkaar.” Ze zei: „Herinner je je nog, hoe mijn vader je het huis uitjoeg? . . .” Toen had hij toegegeven. En nu brak die deug niet met Bella . . .

— Ik begrijp er niets van, Anna.

— Bella heeft me de brief laten zien. Louis schreef, dat hij de wanhoop nabij was. Ze hebben hem gedwongen . . . Zijn vader heeft hem gezegd

— hij heeft zijn woorden precies weergegeven: „Ik jaag je het huis uit, als je het waagt met de dochter van een rode te trouwen.” Hij heeft geen karakter, het is ook nog een jongen . . . Ik maak mij bezorgd over Bella. ze heeft zich opgesloten en geeft geen antwoord . . .

Clark stond plotseling op en zei:

— Ik ken die knapen. Morgen zal hij Bella geen brieven meer zenden, maar minderwaardige artikelen schrijven. Je zult zien, dat hij nog eens wat op onze deur schrijft. Ik ben bang, Anna. Bang voor Amerika.

Het werd al donker toen er in de gevangenis van Jackson iets ongehoords gebeurde. Natuurlijk had de neger handlangers gehad, maar zij waren behoedzaam tewerk gegaan. Niemand kon er achter komen, waar David Harrison het zijden koord vandaan gekregen had. Toen de cipier door het kijkgat tuurde, slaakte hij een kreet. Tien minuten later wist de hele gevangenis, dat de neger, die de dochter van de senator had willen

wurgen, zich had opgehangen. Toen de gevangenisdirecteur de cel binnenrende, vloekte hij: „Moordenaar!” Reeds twaalf jaar bekleedde hij zijn post en nog nooit was er zo iets verschrikkelijks gebeurd. Er hadden nooit opstanden of ontvluchtingen plaatsgevonden. De gevangenis gold als een voorbeeld. Natuurlijk waren er wel dagen geweest dat het heet toeging, wanneer leden van de Ku-Klux-Klan de gevangenis binnendrongen en een neger naar buiten sleepten. Maar toen was de directeur niet uit zijn evenwicht geraakt: bleef het niet hetzelfde of een misdadiger verbrand werd of op de electrische stoel kwam? Maar deze schurk was ze allemaal te slim af geweest. Hij was er vandoor en wel zo, dat niemand hem kon pakken. Het leek de directeur, of de neger zijn tong uitstak en hem hoonde: „Ach, jij sufferd!”

Rechter Gilmore belde majoor Smeadle op:

— Misschien schrijft u het aan de senator... Het is een nachtmerrie, een ware nachtmerrie! Herinnert u zich de neger, die u gearresteerd hebt? Het is verschrikkelijk onaangenaam, maar die schurk heeft zich opgehangen. Waar heeft hij alleen dat koord vandaan gehaald? Ik ben nog niet van de schrik bekomen... Wat zal de senator zeggen?

— U vraagt, wat hij zeggen zal? Ik zou daar niet graag bij aanwezig zijn. Ik begrijp niet, hoe dat u heeft kunnen gebeuren... Dat was een zaak, waar het landsbelang mee gemoeid was. Het gedrag van de zwarten gaat alle perken te buiten en het proces had hen kunnen intomen. Maar nu...

— Ik ben er zelf geheel overstuur van. Ik verzoek u de senator mijn medeleven te betuigen. Wij zullen ons inspannen om de handlangers te vinden...

— Wacht eens! Weet u, wie hem het koord gegeven heeft? Clark, dat garandeer ik. Wij hebben altijd teveel consideratie met hem gehad. Na zijn optreden in Chicago hadden er dadelijk maatregelen genomen moeten worden...

— Daar brengt u me op een gedachte. Natuurlijk Clark. De gevangenisdirecteur zei, dat hij twee uur voor het gebeurde nog bij de neger is geweest. Ik bel direct de officier van justitie op...

De rechter had een dienstmeisje, een jonge, altijd opgeruimde negerin. Zij kookte uitstekend, en als de rechter in een goed humeur was, zei hij tegen haar: „Ga je wassen. Ik wil je vandaag een beetje knuffelen.” Na het onaangename gesprek met de majoor zag de rechter, dat de negerin huilde. Hij had een goed hart en kon niet tegen tranen.

— Waarom huil je?

— Ik heb zo met David te doen.

— Domme gans, met hem hoeft je geen medelijden te hebben! Anders hadden ze hem op de electrische stoel gezet, maar nu is hij hun ontglipt. Weet je, hoe lang Johnson geleden heeft op de stoel? Acht minuten. En deze bedrieger had alleen maar het bankje weg te schoppen en was er

tussenuit. Je kunt beter medelijden hebben met mij. Ik zal nu veel onaangenaamheden krijgen. De senator zal met dat nooit vergeven.

Jenny zat onbewegelijk. Overal in het rond lagen de bloesjes — roze, blauwe en groene. Ze hield een papiertje in haar hand geklemd:

„Mijn liefste, mijn geluk, wees niet boos op me! Ze wilden niet, dat ik zou leven. Ik ben geen moordenaar en ik heb niets weggenomen, maar ik ben een neger. De Russische kolonel heeft me de hand gedrukt, ik kus het spoor van zijn hand op de mijne. De groene ster heeft je niet bedrogen. Jenny, ga naar het Noorden. Je hebt me gezegd, dat je geld had voor een treinkaartje. Ik zeg niet tegen je — wees gelukkig, maar ik smeeek je — wees trots en vergeef ze alleen dan, wanneer ze zich voor je voeten in het stof wentelen. Jenny, er resten mij nog slechts minuten, ik ben met jou samen, net als in ons bos — jouw lippen, jouw handen, onze blijdschap. Ik houd van je. Jenny. Dat zegt een mens, die geen reden heeft om zichzelf of een ander iets wijs te maken. Ik houd van je, ik kus je, ik smeeek je — vergeef mij!

David Harrison.”

De klok sloeg middernacht. De majoor sliep. De dochter van de advocaat was met een behuld gezicht ingeslapen. De rechter ging het kamertje van het dienstmeisje binnen. Jenny zat onbewegelijk. Zij keek naar het heldere lampje. Zij zag David voor zich en kon niet begrijpen, dat hij er niet meer was.

In de Victoria-bar was het druk. De nachtbrakers dronken whisky en lachten. De jongen zei tegen de barkeeper:

— Luister eens, Peter, ik heb vandaag veel gedronken, maar ik kan nog meer hebben. Laten we dobbelen. Ik heb geen geluk, dat is misselijk, maar het is zo.

Mary wilde graag met de „Queen Elisabeth” reizen. Ze moesten uitrusten voor Parijs. Nivelles had er niets tegen. Natuurlijk ging het per vliegtuig vlugger, maar ze hadden veel bagage bij zich en er was niets, waarvoor ze zich moesten haasten. De terugkeer naar zijn vaderland wond hem op. De laatste weken was het jachten en pakken geweest. Toch had hij meer dan eens in gedachten verzonken gezeten — hij wilde zich Frankrijk voor de geest halen. Wie zou hij van zijn vroegere vrienden

ontmoeten? Waar zouden ze wonen? Zou het huisje in Meudon er nog staan, waar hij zijn beste gedichten geschreven had?

In New York had hij veel te doen. Drie dagen voor het vertrek kwam Nivelles eindelijk met Coster tot overeenstemming. De senator weifelde, hij had het nu eens over Warszawa, dan weer over Boedapest; Nivelles hield vast aan Praag. De Tsjechen herinnerden zich het Westen goed. Het was daar onrustig na de Februari-omwenteling en het woord „Praag” had voor de Amerikaanse lezer de klank van een ondanks alles toch beschaafd land. Low tastte diep in zijn geldbuidel en Bill mopperde wat voor de vorm en stemde toen toe. Om de vriendschap tussen Coster en „Transoc” te verstevigen, nodigde Nivelles Bill en zijn vrouw uit in het Franse restaurant op de Third Avenue.

Mary was twee uur met haar toilet bezig. Bijzonder veel aandacht besteedde zij aan haar lange, maar stroblonde wimpers. Toen Nivelles haar zag in haar lila japon met de laag uitgesneden hals, hield hij het niet uit en wendde zich af. Wat was ze toch smakeloos! Een heks, en dan nog van de jaarmarkt...

Naast de vrouw van Coster leek Mary bijzonder lelijk. Victoria gold voor één van de schoonste vrouwen van New York. Zij verstond de kunst even te glimlachen en daarbij iemand zo van onder de wimpers met haar groene ogen aan te kijken, dat de mannen met afgunst dachten: „Wat boft die Bill!...” Zij was in een lange, zwarte japon gekleed, om haar hals kronkelde een stalen ketting, die licht rinkelde. Zij legde Nivelles uit: „Dat is het werk van een bekend beeldhouwer — een wenende ratelslang.” Coster grijnsde: „Achthonderd dollar. Zodat het aan mij is om te wenen. Begrepen?”

Nivelles had één van de beste restaurants van New York uitgezocht. Hier kon men echte Straatsburgse ganzeleverpastei krijgen en Bourgondische wijn, zoals er zelfs in Parijs niet te vinden was. Aan de naastbijzijnde tafeltjes zaten toneelspelers. Onder hen bevond zich een mulat. Nivelles maakte zich ongerust: zou dat Coster niet storen?

— Ze hebben hier geen slechte keuken, maar zoals u ziet, is het publiek hier gemengd...

Coster lachte goedmoedig:

— Mij stoort die vuil niet. Hij verlevendigt zelfs het decor. Ik ben er bijvoorbeeld van overtuigd, dat dit uitstekende wijn is. Ik heb weinig verstand van fijne dingen, maar als iedereen zegt, dat Franse wijnen de beste zijn, dan is het zo. En als hier een neger zit, dan betekent dat, dat we samen in Parijs zijn.

Nivelles probeerde Costers echtgenote bezig te houden: hij herinnerde zich het landschap van Utrillo en hij bracht het gesprek op de schilderkunst. Victoria glimlachte.

— Utrillo heb ik er uitgegooid. Verouderd. Bovendien heeft dat dwepen met smoezelige steegjes een kleinburgerlijke bijsmaak. Salvador

Dali is veel interessanter. Ik geloof trouwens, dat de toekomst aan de surrealisten is.

Coster mengde zich in het gesprek met de altijd gelijke goedmoedige, maar wat grove lach:

— Wij hebben al surrealisten gekocht. Drie stukken. Overigens houden de surrealisten van de realiteit, met name die van het chequeboek. Die Salvador kostte me maar even achtduizend dollar.

Victoria keek hem door haar halfdichtgeknepen ogen aan:

— Bill doet alsof hij niets om kunst geeft, maar in werkelijkheid is hij uitstekend op de hoogte... Hij heeft me verteld, dat u zeer originele gedichten schrijft. Jammer, dat ik de Franse taal niet machtig ben... U bent toch zeker ook surrealist?

— Nee, ik ben eerder een „Fauve”.

— Zoals Matisse? Ik ben helemaal weg geweest van Matisse. Maar vindt u niet, dat het nu een beetje verouderd is? Gisteren heeft Keil bij ons gegeten. Hij beweerde, dat ook de surrealisten verouderd waren, het woord is nu aan de abstracte kunst. Misschien heeft hij gelijk. Mij bevalt het wel, wanneer een schilderij niets meer voorstelt. Keil zei, dat sommige dichters abstract schreven. Ze werkten wel met klanken, maar niet met woorden. Wie weet of niet werkelijk de abstracte kunst zal zegevieren.

— Ik ben bang, dat dat wel gebeuren zal, — bromde Bill, die even van zijn oesters opkeek. — Dat betekent, dat wij onze Salvador van achtduizend dollar op zolder kunnen zetten en een schilderij moeten kopen, dat helemaal niets meer voorstelt. Maar een dergelijk product moet minstens zestienduizend kosten. Want als ze in abstractie leven, betekent het, dat ze het dubbele verlangen.

— Bill, je bent vandaag onuitstaanbaar.

Victoria ontnam met een flauwe raadselachtige glimlach de scherpte aan het verwijt. Eén van de toneelspelers, die aan een van de tafeltjes in de buurt zat, zei zuchtend:

— Kijk, wat een schoonheid!

Zijn vriend antwoordde:

— Ik ken haar. Je kunt er beter niet naar kijken. Coster verdient in een week meer, dan jij in een jaar.

Nivelle peinsde: zij lijkt mij nog dommer dan Mary. Het is maar goed, dat ik naar Frankrijk terugga. Ik moet denken aan de gewone straatmeiden in Parijs. Die zijn waarachtig niet alleen verstandiger, maar ook aantrekkelijker dan die domme gans. Als je haar omhelst, zegt ze beslist: „Vindt u niet, dat dat een beetje verouderd is?” Gelukkig, dat ik uit Amerika wegga!

Hij wendde zich tot Coster:

— In Praag is het nu interessant — een gespannen toestand.

— Naar mijn mening is het er een saaie boel. Laten we zeggen, dat het er vroeger was als in Parijs en nu doen ze daar als in Moskou. Wat

is daar voor interessants aan? Ik ben godzijdank zowel in Moskou als in Parijs geweest. Als ze me nu zouden opsluiten en een proces aandoen, dat zou interessant zijn. Maar daar zijn ze bang voor. Misschien wordt ik uitgewezen, maar ook dat is vervelend.

— Ik denk niet, dat ze u zullen uitwijzen. Maar u kunt veel doen. U hebt gezegd, dat u van sensaties houdt. En dat daar is een soort geluksspel..

— Ik houd van geen enkel spel. In Monte Carlo worden de mensen gek en schieten zich voor de kop, maar ik heb daar gegaapt als een schaap bij de zielmis. De politiek verveelt me dodelijk. Natuurlijk moeten de roden vernietigd worden, anders is het met ons uit. Maar ook dat is vervelend. Waarom ben ik niet in staat om gedichten te schrijven? Over vissen...

Nivelle fronste zijn wenkbrauwen: de domme komedie in het huis van Coster schoot hem te binnen. Hij besloot met de journalist wat over de laatste gebeurtenissen te praten: hoe de republikeinen de boodschap van Truman ontvangen hadden. Maar de krantenjongen gaf hem daar geen gelegenheid meer voor. Bill vouwde de „Times” open:

— Even kijken, wat die spion zegt...

Hij zat naast Mary. Ze sloeg werktuigelijk een blik in de krant en slaakte een kreet:

— Hij heeft zich opgehangen!...

Bill wilde hoffelijk zijn en begon hardop het telegram uit Jackson voor te lezen. Hij zag niet, dat Mary snikte. Haar wimpers gaven af en er vormden zich zwarte beekjes op haar dik-gepoederde wangen. Nivelle fluisterde:

— Houd op! Iedereen kijkt naar je!...

Maar Mary hield niet op met huilen. Coster keek haar aan en vroeg verwonderd:

— Wat scheelt u?

Ze zweeg. Nivelle antwoordde:

— Mary is de laatste tijd erg nerveus... En die neger is in het huis van haar vader gearresteerd.

— U ergert u erover, dat hij niet op de elektrische stoel is gekomen? — vroeg Coster.

Mary kon zich niet langer inhouden en snikte hysterisch. Nivelle trachtte haar te kalmeren, maar zij riep uit:

— Hij was totaal onschuldig, ik heb het hun gezegd!... Er had een groot kunstenaar uit hem kunnen groeien!

Victoria glimlachte:

— U hebt gelijk, onder de negers zijn veel begaafde personen.

Mary liet nu haar tranen de vrije loop. Nivelle was buiten zichzelf:

— Houd op! Het is belachelijk je in een restaurant zo hysterisch aan te stellen.

— Maar ik begrijp u, — zei Coster, zich tot Mary wendend. — Ik heb medelijden met hem, dat is alles. Ik herinner me, dat ik in *München* gewonden gezien heb. Natuurlijk wist ik, dat het roden waren, maar ik verzeker u, dat ik met hen te doen had. We zijn toch mensen en geen abstracties. Waarom kunnen we met een neger geen medelijden hebben? Misschien had hij werkelijk niets gedaan. En al had hij de senator willen beroven. Hij heeft zich immers opgehangen en dat houdt in, dat we quitte zijn. Maar met de roden heb ik geen medelijden meer. Dat ziet u nu: die schurk houdt zich van de domme. Hij was van plan om fabrieken op te blazen, maar als je hem zo hoort, zou je hem voor een onschuldig lammetje houden. . . . Zo zijn ze. Ik heb ze gezien in éénenveertig. . . . Wanneer wij hen niet verpletteren, zullen ze het ons doen. Begrepen?

Hij ging het bericht over de zaak Minajew lezen. Mary maakte van de gelegenheid gebruik, dat men haar vergeten was en verdween naar het toilet. Coster legde de krant weg:

— Ik heb wel honderd keer geschreven, dat ze van plan zijn ons aan te vallen, maar eerlijk gezegd, geloofde ik er zelf niet erg in. Nu blijkt het zo te zijn. De duivel zal ze halen! Dat houdt in, dat het over één of twee jaar met ons uit is. Wanneer wij niet naar hen toevliegen, komen ze hierheen. Begrepen?

— Gelooft u, dat ze de atoombom hebben? — vroeg Nivelle.

— Natuurlijk. Men zegt, dat wij er meer hebben. Dat kan zijn. Ik weet het niet, ik heb ze niet geteld. Maar er zijn geen honderd bommen nodig om te kreperen, één is genoeg.

Ze dronken koffie en cognac. Mary was gekalmeerd en met zwarte wimpers teruggekomen. Victoria had het over „gevoel voor rythme”. Nivelle luisterde beleefd. Coster rookte glimlachend een sigaar.

— Waar heb je plezier over, mijn vriend? — vroeg Victoria hem.

— Nergens over. Ik probeer abstract te glimlachen. . . .

Hij sloeg nog een cognacje naar binnen en begon ineens te lachen:

— Ik heb nog nooit ervaren, hoe dat met zo'n atoombom is. Dat is beslist zware muziek, nog erger dan verzen. Neemt u mij niet kwalijk, maar het is tijd om naar bed te gaan.

Mary zei, dat ze een luchtje wilde scheppen, daar ze hoofdpijn had. Nauwelijks waren de Costers weg, of ze hield een taxi aan en zei tegen haar man:

— Lieverd, ik wil nog een beetje afleiding zoeken. Ik heb Agnes opgebeld, ze is met haar man in de „Society”. Welterusten!

Ze ging niet naar de „Society”, maar naar de surrealistische schilder. Hij toonde geen verbazing en zette een fles jenever op tafel. Ze dronken zwijgend. Toen zei Mary:

— Men zegt, dat de abstracten het van de surrealisten zullen winnen.

— Ik weet het niet. Al een halfjaar heeft niemand iets van me gekocht.

— Wat vind jij van Salvador Dali?

— Een prul. Ik heb al een halfjaar niets gemaakt, alles staat me tegen.
— Wie zijn naar jouw idee beter? De abstracten?
— Raffaël. En vijfhonderd dollar in de maand. Basta. Ik heb mijn tentoonstelling eens bekeken. Allemaal prulwerk. We moeten anders werken.

— Hoe dan?

— Weet ik niet. Misschien ben ik er met een jaar achter. En als ik er niet achter ben, drink ik op jouw gezondheid. Basta.

— Men zegt, dat de roden hier over een jaar heen zullen vliegen.

— Kan zijn. Een bom is beter dan deze zwijnerij.

— Wat heb je? Ben je voor de roden?

— Weet ik niet. Waarom heb je je zo opgedirkt? Toch niet voor mij, hoop ik — je zou hier maar met je sleep de sigarettenpeukjes van verleden jaar bij elkaar vegen...

— Ik heb gedineerd met de Costers. Ook zwijnerij. Maar wacht eens, voel je soms iets voor de schilderkunst van de roden?

— Nee, prulwerk.

— Is Salvador Dali beter?

— Nee, ik heb je toch gezegd, dat Raffaël beter is. Maar weet je hoeveel tijd er verstreken is sinds het leven van Maria, totdat Raffaël haar geschilderd heeft? Vijftienhonderd jaar. Jij hebt zelf gezegd, dat het over een jaar met ons uit is. Waar zal ik me dan nog het hoofd over breken? Basta.

— Weet je, waarom ik bij je gekomen ben?

— Dat kan ik wel raden, maar zelfs na de jenever wil ik nog beleefd blijven.

— Dan heb je het misgeraden. Twee uur geleden wilde ik me ophangen. Er is wat afschuwelijks gebeurd... Ik was verliefd op een neger. Hij was trouwens een groot kunstenaar. Beter dan jij. Ik had hem bij me binnen gehaald, maar ze hebben hem te pakken gekregen. Dat was bij mijn vader thuis in Mississippi. Kun je je het voorstellen? Om kort te gaan, hij heeft zich opgehangen.

De kunstenaar begon plotseling te lachen.

— Jij was van plan je op te hangen en hij heeft zich opgehangen? Ik zeg je: zwijnerij, je reinste zwijnerij! Hier woont een knaap, hij maakt geen schilderijen, hij is bankbediende. 's Morgens zegt hij: „Heerlijk weer.” En dan antwoord ik hem: „Zwijnerij.” Natuurlijk, ik ben geen Raffaël, ik ben een prutser, maar toch ben ik een schilder. Over een jaar zal die knaap ook vatten, dat er bij ons geen weer is, maar zwijnerij. De vraag is maar: vóór de bom of daarna? Ik benijd jouw neger. Basta.

Mary kwam 's morgens thuis met een leeg hoofd. Haar gedachten waren verward: het is alsof ik zwaar ziek geweest en nu weer gezond ben. Die schilder is lief. Natuurlijk zal hij het hier niet ver brengen, hij zou naar Parijs moeten. En ik ga naar Parijs. Wat zit dat alles toch

dwaas in elkaar . . . Misschien heeft Keil gelijk en is het beter, wanneer er niets wordt voorgesteld, — je kijkt en er is niets, waar je over hoeft te piekeren . . . Maar de schilder zegt, dat je moet denken . . . Ze schelden allemaal op de roden, maar hij niet. Waarom niet? Hij zegt, dat het bij ons een zwijnerij is. Hij heeft beslist gelijk. Waarom hebben ze David vermoord? Was dat dan soms geen zwijnerij? Ik moet de advocaat geld sturen. David heeft het er niet over gehad, maar ik ben ervan overtuigd, dat hij een geliefde had of een verloofde. Daarom wilde hij niet weg. Ik zal meer sturen, de advocaat zal het haar geven. Niettemin was het van mijn kant een zwijnerij. Het is maar goed, dat ik vertrek. In Parijs hoef je nergens aan te denken. Ik ga op het terrasje van een café zitten kijken, hoe de mensen voorbij lopen, lachen en elkaar kussen . . .

's Middags arriveerde de senator: hij wilde zijn dochter uitgeleide doen. Hij onderhield zich lang met Nivelles over politiek. Mary luisterde niet. Hij zei lachend:

— Jij verveelt je bij ons, hè? Maar ik zeg je ronduit, dat de toestand zo is, dat ik niet weet, voor hoelang we afscheid van elkaar nemen. Roberts zegt, dat de roden zich met alle macht voorbereiden. Je hoeft alleen maar te lezen, wat ze bij die rode spion gevonden hebben . . . Misschien breekt de oorlog gauw uit.

Mary moest eraan denken, hoe men eens gewonden naar Genève had gebracht. Bij één had men het hele hoofd verbonden. Er werd haar gezegd: „Hij heeft geen gezicht meer. Noch ogen, noch een neus” Vreselijk! Zou er werkelijk weer oorlog komen? . . . Ze viel haar vader om de hals en zei kinderlijk:

— Ik wil geen oorlog. Hoor je?

De senator was geroerd:

— Daar heb je nu de eenvoudige, Amerikaanse vrouw! . . . Stel je gerust kindje, we zullen het niet toelaten! . . . Zie je, hoe ik er uitzie? Vier nachtelijke zittingen. In geval er iets gebeurt, moeten jullie dadelijk terugvliegen. Dan gaan jullie naar ons huis in Mississippi. Wat er van Europa terecht komt, weet ik niet, maar we laten de oorlog Amerika niet binnen.

Olja wist best, dat Minajew grapjes maakte, wanneer het hem zwaar te moede was. Officier van justitie Murray wist dat niet en het gedrag van de arrestant bracht hem in de war. Toen Minajew het hem voorgehouden document gelezen had, barstte hij in lachen uit:

— Men kan niet van alles op de hoogte zijn. Tegen uw kleermaker

heb ik gezegd, dat u verstand hebt van wegenbouw. Maar u hebt ook uw zwakke kanten...

— Wat heeft dit met wegenbouw te maken? — vroeg de officier van justitie.

— Helemaal niets. Maar het heeft wel iets te maken met kleermakers. Die werken voortreffelijk. Denkt u zich maar in: hij neemt mijn colbertje mee om er één knoop aan te naaien en hij naait er tegelijk een heel oeuvre aan. Voor zo'n kunstenaar kunnen uw politie-agenten een gedenkteken oprichten.

— Ik verzoek u een andere toon aan te slaan en zakelijk te blijven tijdens deze instructie.

— Ik heb u al gezegd, dat men niet van alles op de hoogte kan zijn. Uw kleermakers werken beter dan uw schrijvers. Over de inhoud van dit document wens ik niet te spreken. Werkelijk, indien ik u zou zeggen, dat wij bezig zijn met de wederopbouw van de fabrieken in Stalingrad en niet met de vernietiging van fabrieken in Tennessee, zult u het niet geloven — in Stalingrad bent u waarschijnlijk niet geweest en dagelijks leest u de „Times” of de „Herald”. Maar ik neem de vrijheid uw aandacht te vestigen op de vorm van het voor u liggende werkstuk. De auteur schrijft, dat te mijner ondersteuning de „politieke commissaris Bykow” zal komen. Bykow is inderdaad een wijdverbreide naam, maar politieke commissarissen zijn er al lang niet meer bij ons. Wanneer dit curiosum u niet overtuigt, verzoek ik u de laatste alinea eens te bekijken. De Russische tekst luidt: „Aan de divisiegeneraal Poetsjkowski moet melding gemaakt worden.” Ik heb geen idee, wie ik melding moet maken van de explosie, die niet heeft plaatsgevonden — divisiegeneraals zijn er bij ons al evenmin.

— De rangen in uw leger interesseren mij niet, maar wel waar u zich in de Verenigde Staten mee hebt bezig gehouden, — zei de officier.

— Ik ben bereid uw nieuwsgierigheid te bevredigen. Ik heb precies vier maanden in uw land doorgebracht als rechtskundig adviseur van de handelsvertegenwoordiging. We hebben twee contracten afgesloten en één ongedaan gemaakt, omdat de firma de bestelling niet uitgevoerd had. Naast mijn werk heb ik mijn studie van de Engelse taal voortgezet, maar heb het, zoals u kunt vaststellen, nog niet erg ver gebracht. Af en toe ben ik naar de bioscoop geweest. Verder heb ik de domheid uitgehaald om een costuum te bestellen.

— Ik moet u onderbreken, mijnheer Minajew. U bent op heterdaad betrapt. Als u werkelijk jurist bent, zult u kunnen begrijpen, wat u te wachten staat. Het is nu niet de tijd om grapjes te maken.

— Ik ben het met u eens, dat het geen grapje is, maar een zeer droevige geschiedenis. Ze is droevig voor mij, want ik houd er niet van om opgesloten te zitten; zij is ook droevig voor uw medeplichtigen. Men kan Marxist, pragmatist of baptist zijn, maar men mag geen schurk zijn...

Bij het begin van het gesprek had de officier ironisch geglimlacht en met zijn potlood op de tafel getikt. Nu verloor hij echter zijn geduld; zelfs zijn hals werd rood en zwol op, zodat hij door het nauwe boord omklemd werd.

— Ik verbied u het volk te beledigen, op welks grondgebied u zich bevindt!

— Ik wil niemand beledigen. Ik ben inderdaad jurist en ik begrijp, in wat voor een moeilijk parket die ... kleermakers u gebracht hebben. Zij willen de Amerikanen beslist tegen ons opzetten ... Ik weet niet, wat u in de oorlogsjaren gedaan hebt, maar ik was bij Stalingrad. Ik herinner me, hoe ik in April 1945 de eerste Amerikaan ontmoette. Wij bevrijdden toen een krijgsgevangenenkamp. Hij omhelsde me en zei lachend: „Geweldig, dat jullie gekomen zijn! ...” Had ik toen ooit kunnen denken, dat Amerikanen mij nog eens in de gevangenis zouden stoppen? Natuurlijk is het niet om mij begonnen. Ik ben maar een onbeduidend mannetje. Begrijpt u werkelijk niet, waarom zij mij dergelijke papieren toedichten? Uw maatschappelijk systeem mag mij dan niet aanstaan en het onze u niet, bommen doden evenwel geen maatschappelijke systemen, maar kinderen ..

De officier van justitie viel hem geprikkeld in de rede:

— Het is hier geen massavergadering. U mag van geluk spreken, dat u in Amerika bent. Wij hebben werkelijk een vooruitstrevende rechtspraak en deze woorden van u zullen we niet in het protocol opnemen. Maar ik raad u aan nog eens goed na te denken, voor ik uw zaak aan de rechtbank in handen geef.

Zijn nieuwe artikel opende Bill Coster als volgt: „De Sowjet-spion speelt voor paljas of agiteert, maar wij zullen hem laten zien, dat ons land geen kijkspel en geen toneel voor een potsenmaker van de kermis is. Hij zal zijn clownspakje en zijn toga van rode Cicero moeten verwisselen voor de gestreepte kiel van tuchthuisboef.”

In zijn cel voelde Minajew, hoe moe hij was. Drie weken geleden hadden zijn moeder en Olja hem gefeliciteerd met zijn dertigste verjaardag, maar de politieman, die hem arresteerde, had gezegd: „Hij zal in de veertig zijn, hij is grijs, maar heeft nog een jong gezicht, wel sympathiek, je zou zelfs niet zeggen, dat het een rode was ...”

Minajew moest glimlachen en zag er opeens jonger uit. Moeke lachte me altijd uit, omdat ik ervan hield me op te doffen. Ze zei: „Misschien is hij een domoor, maar hij heeft een goed figuur.” Waarom moest ik een blauw pak hebben? Was het grijze dan niet meer goed? Dat heb ik er nu van ... De officier van justitie zag er vrij apoplectisch uit. Als hij maar geen beroerte krijgt ... Dan zeggen ze, dat een rode hem omgebracht heeft ... Ik kan me zo voorstellen, wat ze nu schrijven! Alles bij elkaar een weerzinwekkende geschiedenis. Dit ziet er niet uit als werk van dilettanten. Dat betekent, dat de oorlogspartij in het zadel komt. Ik kan het niet begrijpen: van zaken doen hebben ze kaas gegeten, hun producten

zijn goed, in het algemeen gaan ze met overleg te werk, maar nauwelijks kom je wat hoger, of je ziet ze in het duister rondtasten. Zouden ze Hitler dan vergeten zijn? Ze zijn werkelijk geestelijk onvolgroeid! Moeke schreef in haar laatste brief: „Als ik de kranten lees, moet ik steeds denken: dat ze zich niet schamen! Dawid Grigorjewitsj kon tot zijn dood toe Grisja niet vergeten en zij denken aan oorlog...” Ik maak mij bezorgd om moeke, het zal haar opwinden: haar Mitenka — en ineens in de gevangenis. Zij is negenenzestig. Olja schreef, dat de dokter gezegd had: „Het voornaamste is rust.” Dat is gemakkelijk gezegd, maar rust is een artikel, waar gebrek aan is. Wat zou Olenka nu doen? In Moskou is het twee uur 's nachts. Ze slaapt met haar hand onder haar wang... De wekker heeft ze op zeven uur gezet. Ik zou wel eens willen kijken, hoe ze wakker wordt! Wanneer ze er slaperig uitziet, heeft haar gezichtje iets bijzonder liefs, alsof ze haast niet begrijpen kan, wat er voor wonderen zijn op de wereld. Om acht uur gaat ze naar het instituut. Op de Gogol-boulevard gaat het vrolijk toe, moeders met hun spruiten, studenten en kleine meisjes, die lopen te proesten van het lachen. Waarom proest men hier toch nooit van het lachen? Misschien is dat hier niet gebruikelijk?... Ach, wat is het ver naar Moskou! Als je vliegt — aarde, wolken en de oceaan, dan lijkt het, of je je hele leven vliegt. Ongelukkig, dat ik niet kan schrijven aan Olenka, nu zal zij het horen en zich ongerust maken. Zonder reden, want ze zullen met mij niets bereiken. Maar zouden ze werkelijk van plan zijn een oorlog te beginnen?... Aan de voet van die kleine koergan, waar ik met Osip op gezeten heb, hebben ze het machine-tractorenstation weer opgebouwd. Wonderbaarlijk!... Daar groeit weer gras en daar zijn kinderen... Hier zijn ze bezeten van die bom, op mijn woord van eer! Natuurlijk, als ze ons overvallen, zullen we ons niet klein laten krijgen. Maar het is ergerlijk: je bouwt en bouwt en het gaat naar de duivel... De senator zei: „Onze diesels zijn beter... onze elevatoren zijn beter... onze stofzuigers zijn beter...” Maar zelf is hij een ezel en een schurk... Ik vroeg aan een ingenieur, of hij niet een bezoek aan Europa zou willen brengen. Hij antwoordde: „Ik heb geen tijd om te dromen, ik moet dollars verdienen.” Iemand, die gewend is te denken, heeft het hier moeilijk. Als ik het later vertel, zullen onze mensen het niet begrijpen. Deze of gene zal er beslist uitflappen: „Maar hun Fords zijn toch goed.” Dat kun je niet uitleggen, dat moet je beleefd hebben. Je moet eens door een lange straat gelopen hebben tussen wolkenkrabbers — gedrang, geraas, geschreeuw, claxons — en geen mensenziel, het meest volmaakte luchtledige van Torricelli... Toen ik hierheen gestuurd werd, zei Gribatsjewski jaloers: „Buitengewoon interessant.” In de hel is het nog interessanter, al zijn de braadpannen daar wat primitief, maar de senator is dan ook nog lang geen Beëlzebub... Ze hadden overigens ook Gribatsjewski kunnen sturen, hij kende alleen de taal niet... Waarom heb ik op dat Engels geblokt? Om Keats, Shelley en Byron. Alsof ik het niet

met vertalingen had kunnen doen!... Waar ben ik niet allemaal voor warm gelopen! Nog een wonder, dat ik geen Portugese dichters heb bestudeerd en geen cactussen heb gekweekt! Nu ben ik dertig, een mooie leeftijd, met naar het schijnt een behoorlijke ontwikkeling en ook een beroep. Maar ik had liever willen schrijven en geen kleinigheid: een roman! Natuurlijk komt er niets van, maar ik zou het verduiveld graag willen... Moeke zegt: „Jij bent me een wispelturig ventje.” Olenka was op een keer zelfs gekrenkt: „Dat is niet waar, hij is helemaal niet wispelturig.” Maar Olja is bevooroordeeld...

Minajew glimlachte weer. Hij dacht nergens meer aan, hij was met Olja samen en een diep geluk doorstroomde zijn gemoed.

Vijf jaar was er verlopen sedert de dag, dat de spotzieke kapitein aan de steile oever van de Desna de verlegen telegrafiste met zijn liefdesverklaring verschrikte. Maar het leek, alsof ze elkaar pas gisteren hadden leren kennen en er nog niet genoeg van konden krijgen met elkaar te praten, elkaar te bekijken en te zoenen. Olja was nog mooier geworden en nu en dan zei men tegen Minajew: „Jij hebt werkelijk een mooie vrouw.” (Hij was er blij om, maar tegelijkertijd boos, alsof men hem zijn ontdekking wilde ontnemen). Olja behield evenwel die kinderlijke uitdrukking van verwondering, die sommigen voor verlegenheid of vrees hielden. Minajew lachte: „Je kunt er nog steeds niet aan wennen, dat je leeft...” Op een keer zei hij tegen haar: „Ik kan er ook niet aan wennen — hoe hebben wij elkaar zo gevonden? Alleen mijn gezicht past daar niet bij, ik verbaas me ook, maar het lijkt of ik spot.”

Zijn liefde voor Olja hielp hem zijn weg te vinden in het leven van alledag; dat was niet gemakkelijk. Na een leven op vertrouwelijke voet met de dood, na een tijdlang verheven te zijn geweest boven de dagelijkse sleur, na de frontkameraadschap, had hij moeten blokken op het internationale recht en examens afleggen, was hij in aanraking gekomen met onverschilligheid en thuis had hij burenruzies moeten aanhoren. Minajew lachte bitter: „Toen ik nog klein was, moest ik leren. Dat was eenvoudig, maar nu wil men mij dressereren. Misschien zijn wij beiden op die kleine koergan werkelijk verwilderd, Olja?” Osip schreef zelden en kort. Hij was nog steeds in Duitsland. Op een keer was er een telegram van Leonidze gekomen: hij feliciteerde hen met de herdenking van de October-revolutie en nodigde hen uit naar Tbilisi te komen. De weduwe van Teresjkowitsj was achter het adres van Minajew gekomen en verzocht hem te vertellen hoe haar man gesneuveld was. Dat waren herinneringen aan alles, wat gedurende vier jaar het leven van Minajew had uitgemaakt. Zonder Olja zou hij van de buitenwereld vervreemd zijn. Zij spraken zelden over het verleden, maar hij wist, dat Olja alles begreep en aan een half woord genoeg had.

De vorige zomer was hij een week in Stalingrad geweest: hij wilde zijn koergan bezoeken. Olja bleef in Moskou: ze moest examen doen. Toen

hij terugkwam, vroeg ze: „Hoe was het?” Hij vertelde, dat het machine-tractoren-station weer opgebouwd was, dat er een goede oogst verwacht werd, maar dat je niets meer terug kon vinden: „Het was het en het was het toch niet. Ik ben er beslist voor niets heengegaan... Ik heb alleen het graf van Zaroebin gevonden...”

Olja studeerde aan het paedagogisch instituut. Ze had nieuwe belangstellingen en nieuwe vriendinnen. Eén van hen, Zjenja Zjeleznowa, voltooide evenals Olja haar studie met vertraging. Tijdens de oorlog had zij een tijdlang op een fabriek voor tanks gewerkt. Vlak voor de oorlog was ze, héél jong, getrouwd. Haar man kwam heelhuids terug en hield nog steeds van haar. Op een keer bekende zij aan Olja: „Wij zijn heel gelukkig. Alleen gebeurt het soms, dat hij stil zit en geen woord zegt. Dan denkt hij aan het front. Hij is zeker van mening, dat ik het niet kan begrijpen...” Voor ze erop verdacht was, zei Olja: „Dat kun je ook niet... Maar wees er niet bedroefd over, Zjenja, dat komt mettertijd in orde. Dat weet ik van mezelf.” Olja dacht vaak: Mitja heeft voor mij geen geheimen...

Zij vergiste zich: Minajew had haar nooit verteld, dat hij een boek wilde schrijven en nooit had hij haar de dichtbeschreven blaadjes laten zien, die hij uit schoolschriften had gescheurd. Hij schreef zonder plan, slechts brokstukken, veel vernietigde hij dadelijk weer, tientallen keren had hij geprobeerd te beschrijven, hoe de droge, altijd hese Osip onder het vuur van granaatwerpers een bloempje ontdekte — een driekleurig viooltje — en niet wilde laten merken, dat hij geroerd was, en hoe Iwan Sjapowalow altijd aan zijn Masjenka dacht en hoe zij allen op de eerste dag na de oorlog geloofden in een duurzame vrede. „Waarom schrijven de schrijvers zo raar over de oorlog?” — vroeg hij zichzelf af, wanneer hij geërgerd een tijdschriftnummer dichtsloeg. Misschien waren ze niet aan het front geweest. Of was dat zo gebruikelijk? Het leek allemaal waar en toch was het niet echt... Zeker, Osip kon goed redevoeringen afsteken, maar zelfs Osip had in tweeënveertig gezwegen. Als je het zo las, hielden ze allemaal redevoeringen. Maar in Stalingrad was het stil geweest, dat wil zeggen — het was er een hels kabaal, maar de mensen hadden gescholden of waren stil geweest. Pas in drieënveertig begonnen ze weer te praten.

Moet ik het dan maar achterwege laten? Ik ben immers geen schrijver. De eerste de beste criticus zal mij afmaken. Die loeren erop om zich op iemand te storten...

Ik heb Osip gezegd, dat ik misschien eens een roman zou schrijven, over niets dan mensen. Maar die zullen anderen wel schrijven, wanneer wij het communisme hebben. Wij zijn met onrust begonnen en waarschijnlijk zullen we er ook mee eindigen. Later zal men zich afvragen: hoe hebben ze het uitgehouden? Misschien waren het geen mensen? Een of andere dichter heeft immers gezegd, dat men van hen best spijkers had

kunnen smeden. Maar zijn we dan van ijzer? Daar fluit een locomotief en plotseling maakt zich zo'n verlangen van iemand meester, dat het lijkt, of het hart uit de borst wil springen... Men moest hen allen tonen: Osip, Zaroebin, Maharadze en Lina — zij zijn het, die het uitgehouden hebben — met verdriet, en moppen, met jalouzie en met alle gewone menselijke gevoelens.

In het notitieboekje, dat de politie bij de arrestatie van Minajew in beslag genomen had, stonden een paar korte aantekeningen:

„De majoor trachtte zich de laatste ogenblikken voor de aanval te herinneren en hoorde duidelijk het zingen van de leeuwerik en dat was het verschrikkelijkste. Samsonow zei: Leeuweriken, dat betekent warm weer.” „Toen stormden ze erop los. Samsonow slaakte een kreet, greep met zijn handen naar zijn buik en viel neer.”

„Houd meer links, hier is een appelboompje,” — zei de majoor met een schuldbewuste glimlach. Allen begrepen, dat het boompje het granaatvuur niet zou overleven. Rostowtsew vloekte hartgrondig, ging toen onder de appelboom zitten en werd rustig: „Morgen krijg ik beslist een brief.”

„Kostja voelde zich verlammen van schrik. Het was alsof hij geen armen en benen meer had en zijn hoofd bevatte maar één gedachte: niet schreeuwen. Twee uur later kwam de majoor hem gelukwensen. Maar hij was nog steeds niet bijgekomen. Toen hij het woord „medaille” hoorde, kromp hij ineen: „De duivel zat me achterna, kameraad majoor.”

„Toen de majoor schreeuwde: „Communisten naar voren!”, ging sergeant Belkin er als eerste op los. Later rechtvaardigde hij zich: „Ik ben eigenlijk partijloos, maar die beesten drongen op...”

„De liefde is bij ons erg naakt, — zei Wera, — als we sneuvelen: niets aan te doen, maar als we het overleven, zullen we toch iets moeten verzinnen.”

Officier van justitie Murray vroeg Minajew, wat die aantekeningen te beduiden hadden. Minajew, die bereid was op alle vragen antwoord te geven, zei plotseling knorrig:

— Dat is mijn privé-aangelegenheid.

De officier werd opmerkzaam: was het misschien code? De kranten, die iedere dag iets nieuws moesten brengen over deze sensationele zaak, haastten zich mede te delen, dat Minajews zakboekje voor het onderzoek van buitengewoon groot belang was. Een van de kranten (waarvan Murray's zwager redacteur was) schreef: „Het hele net van de Sowjet-spionage wordt opgerold. De politie speurt naar personen, die de schuilnamen dragen: „Kostja”, „Wera”, „Samsonow”.

's Nachts kon Minajew niet slapen: hij zette een brief in elkaar, die hij nooit zou verzenden en zelfs niet zou schrijven:

„Mijn geliefde Olenka!

Je weet zeker, dat mij een kleine onaangenaamheid overkomen is. Door een gril van het noodlot, of juist van het Federaal Bureau, bleek het lot van de staat Tennessee in mijn zak te zitten. Zoals je zelf wel begrijpt, ben ik niet in het internationale overzicht verzeild geraakt, omdat ik ijdel ben, maar omdat ze voor hun soepje hier te lande juist een kip nodig hadden. Mijn schuld is hierin gelegen: in ben vier jaar aan het front geweest, maar een draad door het oog van een naald steken is voor mij nog altijd het record van handigheid. Daarom heb ik één van die voorvechters van de Amerikaanse levensstijl verzocht een knoop aan mijn jas te naaien. Maak je over mij niet ongerust, Oletsjka: ik zal me tegenover hen gedragen, zoals het behoort. De officier van justitie lijkt op een wildgeworden nijlpaard. Ik probeer hem het ABC van de politieke grondbeginselen bij te brengen, maar zonder succes. Stel moeke op haar gemak en zeg haar, dat ik gauw weer thuis kom en dat mijn diplomatieke carrière waarschijnlijk bij een afgesprongen knoop is geëindigd.

Overigens rust ik uit. Na het vertrek van Azabekow was er erg veel werk te doen, maar hier is geen telefoon, noch radio, noch bezoekers, een onafgebroken doodse stilte. Ik zit te dromen: nu eens lach je, dan frons je bezorgd je voorhoofd, dan weer kijk je verwonderd.

Ik had het je niet willen vertellen, maar je krijgt dit toch nooit te lezen en daarom moet ik het je wel zeggen: ik wil een boek schrijven — over de kleine koergan en over het leven in het algemeen. Ik herinner me niet, of ik je over die ene ontmoeting verteld heb. Het was tijdens de gevechten om Orjol. Er kwam een majoor van de genie bij Osip. Ik heb Osip toen gezegd, dat hij op Poesjkin leek. Hij stond naast een stukgeschoten tank en had zijn hoofd achterover geworpen. Hij sprak geestdriftig met halftoegeknepen ogen. Ik herinner me niet meer waarover, misschien over het feit, dat de weg niet vrij van mijnen was gemaakt. Maar werkelijk meeslepend. Dat is het, waarover ik wil schrijven — over poëzie.

Mijn liefste, mijn ontdekking, je bent ook hier bij me! Hoelang hebben wij al samen geleefd? Een dag? Een eeuwigheid? Ik weet het niet. Ik weet alleen, dat er veel stormen voor ons liggen, veel beproevingen, veel geluk."

De cipier liep naar het kijkgat en keek naar binnen. Hij deed verschrikt een stap terug: de man, die van plan was om een hele stad op te blazen, glimlachte. Waarom zit hij aan één stuk door te glimlachen? — vroeg de cipier zich af. Hij voelde zich niet op zijn gemak en controleerde het ingewikkelde signaalsysteem.

Maar Minajew glimlachte nog steeds.

Dubbelt had Anders gewaarschuwd: „Geen enkele publiciteit.” Als Anders in de kranten bekendmakingen plaatste of manifesten begon uit te geven, zou het een gewone politieke demonstratie zijn en meer niet. Dubbelt herhaalde: „Bij ons in Amerika houden we van spontaneïteit.” Natuurlijk moest men honderd of tweehonderd oudstrijders laten komen en reverend Mund zeggen zijn hysterische vrouwen op de been te brengen, maar het voornaamste was, de leeglopers in beweging te brengen, die er op dat uur van de dag meer dan genoeg waren. Het geheel moest de indruk wekken van een uitbarsting der volkswroede.

Op de ochtend van de dag, dat de demonstratie zou plaatsvinden, stelde Anders de kranten op de hoogte. Hij deed het laconiek: „Stuurt u om zes uur een medewerker naar hotel Victoria. Exclusief materiaal...”

Tegen zes uur — nog vóór de oudstrijders aangekomen waren — waren de fotografen en de verslaggevers reeds op hun post. Niemand wist precies wat er gebeuren zou. Anders dronk bier aan de bar. Hij was een lange, stevig gebouwde man met een litteken op zijn wang. Hij kauwde de hele tijd op een sigaar, die uit was. Tegen de journalisten, die vroegen waarvoor ze gekomen waren, antwoordde hij veelbetekenend: „Dat zult u weldra zien...” Er waren verschillende geruchten in omloop. Het heette, dat de politie besloten had de eigenaar van een grote stoombootmaatschappij te arresteren, die zich met de nicht van een republikeinse senator aan liederlijke uitpattingen te buiten ging. Ook werd er gezegd, dat een gevlucht Tsjechoslowaaks diplomaat een persconferentie zou houden, en dat de handlanger van Minajew, een Canadees met de schuilnaam „Kostja”, zich in het hotel verstopt hield.

De verslaggever van de „New York Post” Jenkins, die vrienden had onder de oudstrijders, was er toch op een of andere wijze achtergekomen. Jenkins had lak aan principes, hij placht te zeggen: „Ik ben voor één partij, die van mezelf.” Hij had een bijzonder laag karakter, en hield ervan om alles in de war te sturen — een bruiloft, een zaak of een politieke intrige. Hij besloot Anders de voet dwars te zetten en belde de organisatoren van de meeting op. Zonder zijn naam te noemen zei hij: Tegen zes uur verzamelen zich bij „Victoria” oudstrijders, weest u op uw hoede...”

Professor Mickley merkte in de vestibule de filmopérateurs op. Hij vroeg aan de liftboy, wat er aan de hand was. Deze antwoordde half fluisterend: „Er is een of andere belangrijke Griek aangekomen.” De professor vond Dumas verdiept in zijn krant.

— Ze zijn van plan de meeting te verstoren.

Dumas knikte:

— Natuurlijk. Of had u misschien gedacht, dat ze voor ons zouden

applaudisseren? Leest u alleen maar, wat ze schrijven: „Men moest een dozijn vliegende fortén sturen met atoombommen.” En dat schrijft geen gewone kwajongen, maar een lid van het congres. En dan dit: „Wij kunnen nu het leven van mensen, dieren en gewassen op ieder punt van de wereld vernietigen.” Admiraal Zacharias. Wilt u nog meer . . . „Na de oorlog kunnen we dan iets tot stand brengen, dat op beschaving lijkt.” Nu is het duidelijk, waarom zij Europa willen vernietigen. Ruïnen en lijken, dat is hun beschaving. Ondertekend met „Mencken”. Een monster, niet?

Mickley glimlachte:

— Natuurlijk. Alleen zijn er van dat soort tamelijk veel. Overigens is het een vriend van professor Hennessey.

Mickley begon te vertellen, hoe Mencken de loftrumpet stak over Hennessey, maar hield plotseling op:

— Wij moeten zorgen, dat we hier op tijd wegkomen . . . Toen ik hier bij u kwam, was er niemand buiten de filmoperateurs, maar zij zijn van plan oudstrijders hierheen te slepen . . .

Dumas begon zich te haasten, stak zijn pijp in zijn zak, verder zijn bril en het drankje, nam zijn stok met het benen handvat en zei lachend:

— Voor het geval wij ons door de omsingeling heen moeten slaan.

Gedurende het laatste kwartier had de aanblik zich geheel gewijzigd: de hall was vol sportief geklede mensen. Een filmoperateur schatte de belichting. Anders zei zonder zijn sigaar uit zijn mond te nemen tegen Dumas:

— Meneer de professor, hebt u zich niet in het adres vergist?

Dumas gaf geen antwoord. Anders trok hem aan zijn mouw:

— Ik zei u, dat u zich vergist had. U had in Moskou moeten zijn, maar u bent in New York verzeild geraakt.

De jonge mensen begonnen te grinniken. Iemand riep: „Weg met de sater uit Amerikal” Een bejaarde man met een zonnebril brulde: „Rode spion, rode spion!” Met moeite bereikte Dumas de straat. Twee- tot driehonderd mensen, die voor het hotel stonden, begonnen te joelen. Dumas deed een paar stappen en bleef toen verbluft staan. Midden op het plaveisel lagen vrouwen op hun knieën. Een van hen met een opgezet, vaalwit gezicht riep uit: „O Heer, red Amerika van de rode sater! Heer, red Amerika! . . .” Dumas kon zich niet inhouden:

— Zover zijn zelfs de nazi's niet gegaan . . . Die horen onder doktersbehandeling te staan!

De oudstrijder, die naast de krijsende vrouw stond, stortte zich op Dumas:

— Kikkervreter, waag jij het om een Amerikaanse vrouw te beledigen?

Hij rukte Dumas de wandelstok uit zijn handen en haalde uit, maar kreeg geen kans te slaan. Iemand sloeg de oudstrijder tegen de grond. Er ontstond een kloppartij. De man, die het voor Dumas opgenomen had,

moest nu enige oudstrijders afweren. Zijn gezicht was met bloed bedekt. Niemand besteedde meer aandacht aan Dumas. Professor Mickley bracht hem buiten het gedrang. Zij sloegen de hoek om en hielden een taxi aan.

Girstone was toevallig in het gedrang verzeild geraakt. Hij zou om zeven uur Betty ontmoeten om samen met haar naar de meeting te gaan. Van 's morgens af had hij niets anders gedaan dan aan de komende ontmoeting denken. Om vijf uur was hij van huis gegaan en had getracht de tijd te doden. Toen hij de menigte voor hotel „Victoria” zag, begon hij te informeren, wat er aan de hand was. Een van de oudstrijders herkende hij: ze waren samen in Kassel geweest. Deze legde hem uit, dat zij op een rode spion stonden te wachten. Girstone barstte in lachen uit: „Aan het front leek je verstandiger. Hebben ze je misschien zand in je hersens gestrooid?” De oudstrijder stond op het punt handtastelijk te worden, maar het schoot hem te binnen hoe Girstone in Kassel Jimmy een pak slaag had gegeven en hij zweeg.

Girstone ging weg en kocht een krant. Hij bleef even bij de metro staan en ging weer naar het hotel terug. Beurtelings keek hij naar de klok en naar de hysterische vrouwen, die huilden en snikten. Betty kwam niet vóór zevenen. Afschuwelijk om midden tussen dit gepeupel te staan... Het leven werd steeds moeilijker. Geen geld. Geen werk. En rondom verschrikkelijke dingen... Om zeven uur komt Betty beslist; ze zei, dat het een belangrijke meeting was. Zou er door redevoeringen iets kunnen veranderen? Betty zegt, dat dat kan. Ik weet het niet...

Toen hij Dumas zag, werd hem terstond duidelijk, dat dat de rode was, over wie de oudstrijder had gesproken. Hij heeft een sympathiek gezicht, dacht Girstone. Hij had zin om naar de geleerde toe te gaan en te zeggen: „Let u maar niet op dit gepeupel. Dit is waarachtig heel Amerika niet...” Hij drong naar voren en zag plotseling, hoe een van de oudstrijders Dumas bedreigde. Girstone smakte hem tegen de grond. Anderen kwamen toerennen. Ze sloegen Girstone in het gezicht; een vrouw spuwde naar hem. Tenslotte kwamen er politie-agenten.

— Wat gebeurt hier?

Een vrouw antwoordde:

— Die rode daar viel een invalide aan.

De politie voerde Girstone weg. Hij dacht maar aan één ding: Betty zal staan wachten. Zijn hoofd deed zeer. Zijn rechteroog zat dicht. De agent onderrichtte hem geërgerd:

— Wanneer mensen met iets bezig zijn, dan moet u daar uw neus niet in steken.

's Nachts werd Girstone losgelaten.

Betty had tot acht uur staan wachten. De laatste tijd had zij steeds aan Girstone gedacht. Nu eens met blijdschap, dan weer met angst. Zij was bijgelovig bevreesd hem te verliezen. Het leek haar, dat Joe haar ontliep; zij verloor zich in allerlei gissingen en was jaloers. Ze had zich

veel van deze avond voorgesteld. Na de meeting zouden zij langs de lege, stille straat lopen. Dan zou ze zeggen: „Je weet niet, Joe...” Hij zou antwoorden „Ik weet het.”

Girstone kwam niet. Betty zei bij zichzelf: ik moet me beheersen, ik raak mijn hoofd kwijt. Ik heb hem toch zelf gezegd, dat het nu geen tijd is voor gevoelens. Joe zal nooit één der onzen worden: hij denkt te veel, terwijl er nu gestreden moet worden. Misschien zal hij dat eens begrijpen... Ik moet niet dromen over geluk. Hij kan een goede kameraad worden, maar hij houdt niet van mij. Mijn God, acht uur, ik kom te laat op de meeting!...

Toen zij de zaal binnenkwam, sprak professor Mickley:

— Een onverlaat heeft een aanval gedaan op onze geëerde gast. Toen sprong een eenvoudige Amerikaan naar voren en beschermde professor Dumas.

Geroep weerklonk: „Een prachtkerel!” Haar eigen verdriet vergetend riep ook Betty: „Een prachtkerel!”

— Wij schamen ons voor Amerika, — zei Mickley. — Ik houd van mijn land, van zijn bergen en rivieren, zijn steden en farms, ik houd van trouwhartigheid, de eerlijkheid en de moed van de eenvoudige mensen van Amerika. Wie geven zich evenwel uit voor de vertegenwoordigers van ons volk? Een handvol wildgeworden analfabeten. Dat is zwendel, het volk is hier...

Het reusachtige amfitheater betuigde zijn instemming met gefluit en gejoel: „Zeer juist!”

— Ik ben geen communist en geen lid van de progressieve partij, ik heb mij altijd buiten de politiek gehouden. Maar de oorlog haat ik. Wat heeft ons vandaag hier samengebracht? We willen geen oorlog voeren en we zullen geen oorlog voeren. Aan schurken geven we ons vertrouwen niet, op welke posten ze ook staan. We geloven in ons volk, in zijn hart en in zijn verstand.

Er kwam een neger op het podium. Hij glimlachte kinderlijk, zijn gezicht glom van het zweet.

— Tijdens de oorlog heeft men ons gezegd, dat wij goede Amerikanen waren, nu jaagt men ons op, lyncht ons en wil ons vernietigen. In Jackson heeft de neger David Harrison zich opgehangen. Men stelt nu een onderzoek in: wie heeft hem in de gevangenis de strop verschaft? Waarom vragen zij niet: wie heeft hem ertoe gedreven zich op te hangen? Senator Low zegt, dat wij voor de vrijheid moeten vechten. Maar als er ergens slavernij is, dan toch bij ons in Amerika. Wij hebben geen behoefte aan oorlog, wij hebben behoefte aan rechtvaardigheid...

Hierna sprak dominee MacHill. Hij sprak zonder aarzeling, als een ervaren kanselredenaar.

— Het zal bekend zijn, hoeveel aandacht de kranten besteden aan de poging tot het opblazen van de fabrieken in Tennessee. Van volwassen

en ogenschijnlijk verstandige mensen heeft zich de waanzin meester gemaakt. Niemand kan in ernst menen, dat de Russen een voor hen zo compromitterend document zouden opstellen. Als men iemand erop uitstuurt om een fabriek op te blazen, dan geeft men hem geen lange verhandeling mee over het feit, van wie hij geld moet ontvangen, wie hij moet ontmoeten en aan wie hij rapport moet uitbrengen. Gisteren las ik in een krant, dat hij, die de instructie opgesteld had, welke in het colbert van de Rus gevonden is, een „bekrompen mens” moet zijn. Dat is zacht uitgedrukt: de schrijver van deze instructie is een grote stommeling. Dat is voor ons niet erg vleierend: het zijn immers niet de Russen, die deze instructie hebben opgesteld, maar onze landgenoten...

De zaal loeide: „Provocateurs! Tuig!”

— Ik was bij het leger aan de Elbe en heb daar Russen ontmoet. Dat zijn net zulke mensen als wij. Zeker, ze hebben andere opvattingen, maar kan dat een reden zijn voor een allerverschrikkelijkste oorlog? Ik ben een Christen en ik weet, dat men voor zijn geloof het leven moet offeren, maar men moet geen ander vermoorden, omdat hij een ander geloof heeft. Lieve broeders en zusters, laten we niet alleen onze steden redden en onze kinderen, maar ook onze zielen!

Als laatste sprak Dumas:

— Ik ben geen boekenwurm, al heb ik vele jaren over mijn boeken gezeten. Mijn speciale studie is het ontstaan van de mens. De aanhangers der evolutietheorie hebben vastgesteld, dat onze voorvaderen eens in bomen hebben geleefd, zij konden nog niet op twee benen lopen. Waarom spreek ik daar nu over? Omdat er een vooruitgang is en men de mensen niet weer de bomen in kan drijven. Vooruitgang wil niet alleen zeggen: wolkenkrabbers, liften en auto's... De vooruitgang is gebonden aan het verstand, aan het vermogen te denken. Vandaag kreeg ik zieke vrouwen te zien, zij lagen op hun knieën midden op straat en smeekten God hen tegen mij te beschermen. Denkt niet, dat zij naar een ziekenhuis gebracht werden. Nee, dan moest men er immers velen heenbrengen. Senatoren, admiraal Zacharias, mijnheer Mencken. Hij stelt voor alles te vernietigen, opdat er plaats kome voor de cultuur. Ik ben nu drieënzeventig, ik heb een en ander geschreven en veertig jaar studenten onderricht. Nu zie ik, hoe krankzinnigen de vooruitgang bedreigen. Hebben we dan niet genoeg gehad aan Hitler? Ik heb de nazi's meegemaakt. Zij noemden zich „Uebersmenschen”, maar in werkelijkheid deden ze denken aan onze verre voorvaderen, die in de bomen leefden... Deze ontspoorde willen hun landgenoten bedriegen. Zij zeggen bijvoorbeeld, dat de Fransen voor hen zullen vechten. Ik ken Frankrijk, het is mijn land. De Fransen zullen vechten, alleen niet tegen de Russen, maar tegen de oorlog. Ik herinner me, hoe de nazi's in Parijs een rouwdienst hielden voor de hunnen; zij zeiden: dit waren „de Europese verdedigers van Stalingrad”. Ik wil niet, dat over één jaar of over vijf jaar in New York een rouwdienst gehouden

zal worden voor de Amerikaanse verdedigers van Parijs. Als Fransman, als geleerde en als oude man wens ik vrede — vrede voor de jongeren, vrede voor allen, voor de Amerikanen, voor de Russen en voor de Fransen... echte vrede.

De mensen gingen naar Dumas toe en boden hem bloemen aan. Ze drukten hem de hand en een oude neger zei:

— Ik ben een gewoon mens, een kruier. Laat me u omhelzen! Ik had één zoon, hij is niet teruggekomen uit de oorlog...

Een vrouw hield haar kind omhoog en riep: „Ze krijgen het niet!”

Dumas voelde, hoe deze menselijke warmte zijn hart binnenstroomde, zijn keel toesnoerde en zijn ogen met tranen vulde. Hij omarmde de oude neger en mompelde:

— Wij zijn het toch met elkaar eens...

De ochtendbladen maakten slechts vluchtig melding van de meeting; daarentegen werd een extra plaats ingeruimd voor de demonstratie bij het Victoriahotel. Deze werd aangeduid met „indrukwekkend”, „grandioos” en zelfs „nog nooit vertoond”. In één van de hoofdartikelen heette het: „De politieke activiteit, die professor Dumas hier aan de dag legt, heeft de verontwaardiging gewekt van mensen van uiteenlopende richting. De Amerikanen willen niet, dat een vreemdeling zich in hun aangelegenheden mengt door misbruik te maken van zijn autoriteit.”

Kolonel Roberts was in een uitstekend humeur. Hij maakte zelfs grapjes met zijn dochter, wat zelden gebeurde. Natuurlijk was Anders wat grof, maar hij beschikte over mensen. Nu verloren de laatste argumenten tegen het uitwijzen van Dumas hun betekenis: nu kunnen onze mensen met hun overdreven gevoeligheid zich verschuilen achter de rug van de „man uit de straat”...

Roberts belde de redacteur van de „Washington Star” op. Hij wilde een interview toestaan in verband met de zaak Dumas: „Ik ben in het algemeen een tegenstander van dergelijke demonstraties, zij druisen in tegen onze opvattingen over gastvrijheid. Toen mijnheer Dumas in New York aankwam, las ik met diepe voldoening de edele woorden van professor Adams, die nog eens lieten zien, dat voor de Amerikaanse geleerde de wetenschap boven de politiek gaat. Onnodig te zeggen, dat de Sowjetgezinde redevoeringen van mijnheer Dumas eenstemmig door alle Amerikanen veroordeeld worden. Ik geloof echter niet, dat men de beslissing over de vraag betreffende het verblijf van deze of gene vreemdeling in ons land, aan een opgewonden menigte moet overlaten.

De eerste avondedities maakten bekend, dat men in verband met de verhitte atmosfeer professor Dumas aangeraden had de Verenigde Staten te verlaten.

Toen Dumas zijn hotel wilde verlaten werd hem een brief overhandigd:

„Waarde heer Dumas!

Ik hoorde zojuist van uw vertrek. Het spijt me zeer, dat ziekte mij verhindert u uitgeleide te doen. Maar meer nog ben ik bedroefd over de omstandigheden, die uw vertrek uit Amerika bespoedigd hebben. Gelooft u mij, het ligt niet in mijn vermogen er iets aan te veranderen. Wij leven in een zware tijd. Soms schijnt het me, of de mensheid op wetenschappelijk gebied ongekende successen heeft behaald, maar tegelijkertijd haar gewone verstand verloren heeft. Ik hoop, dat wij elkaar onder gunstiger omstandigheden weer zullen zien, wanneer de kleingeestige, politieke hartstochten geluwd zijn.

Ik verzoek u verzekerd te zijn van mijn diepste eerbied en grootste toegenegenheid.

D. Adams."

Dumas verfrommelde het papier: „Lafaard!" Maar tegelijkertijd bezon hij zich, het heeft geen zin, dat ik op hem scheld. Het is een kundig schedelvorser, met schedels is hij op de hoogte, maar al het overige komt hem minderwaardig voor. Zijn er in Parijs ook niet velen van dit type? Hij was bang en ook dat valt te begrijpen: er heersen hier barbaarse zeden. Daarbij spreekt toch zijn geweten. Hij is geen Hennessey, zo iemand kan tot inzicht komen...

Professor Mickley, de bontwerker en Betty, die een bos donkerrode rozen bij zich had, deden Dumas op het vliegveld uitgeleide. De bontwerker zei:

— Wij zijn u erg dankbaar! U kunt u er zelfs geen voorstelling van vormen wat u door uw bezoek voor ons gedaan hebt...

Mickley viel hem bij:

— Uw uitwijzing is een overwinning. Na de meeting zijn ze bang geworden. Weet u, hoeveel mensen er eergisteren waren? Twintig duizend. We zullen nu vergaderingen beleggen in Boston, Chicago en San Francisco. U hebt ons een hart onder de riem gestoken...

Dumas zag door het vliegtuigraampje de jonge vrouw met haar donkere huid, de bontwerker en Mickley met zijn verstrooide, goedige glimlach. Rondom overal vreemden: vrolijk en luidruchtig. Dumas voelde zich opeens droevig gestemd over dat drietal: ze zouden het nog moeilijk krijgen!... Het was waar, de meeting was goed. Ze konden tevreden zijn over de twintigduizend bezoekers. Maar hoeveel mensen telde die vreselijke stad?... Natuurlijk was ook hier het volk, maar wanneer zou het ontwaken?... Opeens kwam Anna hem voor de geest. Ze kwam en sprak over de eenzaamheid. Leden van de Gestapo folterden haar dood... Zelfs met deze glimlachende mensen kon je te doen hebben. Zij glimlachten zakelijk, alsof ze reclame maakten voor tandpasta. Hoelang zouden ze zich nog moeten stoten en kwellen, voordat zij mensen geworden zouden zijn? Arm Amerika... Zo groot, zo rijk en zo onredelijk...

De rozen op hun lange stelen waren opengebloeid, werden donker en vielen af.

Het vliegtuig steeg heel hoog. Beneden hen waren wolken, weelderig en opgeblazen, nu eens warm rose-achtig, dan weer bleeklila, als stervende sneeuw. De wolken deden aan de aarde denken, aan een onbekend landschap, aan een vreemde planeet. Terwijl Dumas ernaar keek, vergat hij New York, de glimlach van Mickley, de hysterische vrouwen, de meeting en de wolkenkrabbers. Hij was reeds niet meer in Amerika — en hij voelde ook nog niet, dat hij naar huis terugkeerde: hij zweefde ergens buiten het leven, toch levend en vol tederheid, droefenis en verborgen vrolijkheid. Hij zag snel wisselende beelden uit het verleden, zijn jeugd, een meisje met een strooien hoed, die op een kap leek, baardige professoren, papieren lampions voor een carnaval, de eerste fiets, de jonge Jaurès op het spreekgestoelte, de Dreyfusards, Zola... Hoe snel veranderde het uiterlijke: de mode, de zinswendingen en het dagelijkse leven! Maar wanneer men terugdenkt aan zijn dromen, aan zijn eden, aan dat waar men in geloofde, dan heeft dat niets belachelijks en is ook niet dood. Ik zou willen weten, waarin we gefaald hebben... Misschien hebben we teveel gebouwd op de logica, op de onontkoombaarheid van het gebeuren? De weg is minder simpel en langer...

Hoelang hebben we al gevlogen? Ik moet mijn horloge vooruitzetten. Hier is het nog nacht, maar in Parijs is het al ochtend. Het is ver...

Het kind zou slechts door wolken willen zweven:
Op kaarten is de wereld eindloos wijd,
Beschenen door het licht der kindertijd;
Doch klein is zij aan 't einde van het leven!

Wie heeft dat geschreven? Baudelaire, geloof ik... Nee, de wereld is niet klein. Ook voor mij is hij groot: men kan in New York een oude neger ontdekken, men kan zich verbazen, als men ziet, hoe deze rozen sterven, men kan dwalen, hopen en leven...

Hij sliep vast en lang. Toen kwamen er weer wolken, lang gelijk het leven, en gedachten, licht en doorzichtig als de wolken. Plotseling klonk hem rumoer in de oren, heuvels wankelden, de aarde kwam scheef te staan en Dumas zag de oude, rokerige huizen van de Parijse voorsteden. Ze waren aangekomen... Marie zal verbaasd zijn: „Bent u nu al terug?...”

Toen Dumas het vliegtuig verliet, wist hij niet, wat hij zag: een reusachtige menigte kwam hem afhalen. Er waren bekenden en onbekenden, arbeiders, studenten, enige professoren, medewerkers van de „Humanité”, René Morillot, meisjes met bloemen, Lejean, schrijvers en een delegatie uit de Berty-fabrieken. Dumas was diep ontroerd. Hij bromde iets: „Waar is dat voor nodig?...” Lejean drukte hem stevig de hand. Dumas wilde bedanken en zeggen, hoe getroffen hij was en hoe gelukkig, maar in plaats daarvan zei hij alleen maar: „Goed, dat het hier

een beetje regent, want in Amerika verging ik van de hitte . . .”

Toen hij in de auto zat, kwam een jonge vrouw aanlopen in een lichtkleurige mantel en gaf hem een boeket — korenbloemen, klaprozen en kamille. Hij keek haar niet-begrijpend aan, maar plotseling sprong hij uit de wagen:

— Maar dat is geweldig, dat je gekomen bent! Nu voel ik, dat ik werkelijk thuis ben . . .

Hij omhelsde Mado krachtig.

16

In Amerika had Nivelles zich dikwijls afgevraagd hoe het weerzien met zijn oude vrienden zou zijn; zonder dat hij wist waarom kwam hem „Corbeille” weer voor de geest, waar hij zoveel onvergetelijke avonden temidden van dichters, kunstenaars en geleerden had doorgebracht.

Bitter gestemd zei hij tegen Mary:

— Zelfs in Parijs kan ik me nog niet uit dat vervloekte Amerika van jou losmaken: Neales heeft ons morgen te eten gevraagd. Je vader heeft hem op de hoogte gebracht van onze aankomst. De senator heeft me gezegd, dat Neales reusachtige invloed heeft. We zullen er heen moeten. Ik moet me nu immers om „Transoc” bekommeren. Maar het is ergerlijk een van onze eerste avonden in Parijs bij Amerikanen te moeten doorbrengen. Ik had liever in een klein caf  tje willen zitten met één van de oude vrienden . . .”

Bitter lachte hij in zichzelf: waar zijn ze, die oude vrienden? Zijn ze er wel ooit geweest? . . . Als ik een van de bekenden ontmoet, zal ik niet de eerste zijn, die de hand uitsteekt, — er zullen hier beslist nog wel idioten zijn van het soort van Sembat.

Mary stond voor de spiegel te draaien, die de helft van de hotelkamer in beslag nam, en zei:

— Ik ga er niet heen. Wat moet ik daar doen? Jullie beginnen over politiek en dat kan ik niet meer horen. Ik heb al met Juanita afgesproken, wij gaan eten op Montparnasse, daarna gaan we naar de kelder van de existentialisten. Men zegt, dat Sartre daar geregeld komt. Over zijn romans ben ik niet verrukt, maar dat is toch altijd nog interessanter dan jouw Neales.

Nivelles had veel lust te vloeken, maar hij beheerste zich — er waren al genoeg onaangenaamheden. Waarom zou hij zijn humeur bederven? . . .

Neales had niet alleen de reputatie van een invloedrijk man, maar ook van een aangenaam mens. Zelfs Lancier, die op alle Amerikanen schold, zei: „Hij is een witte raaf. Ik heb in zesenvestig bij hem gedineerd en

ik verzeker u: hij heeft me onthaald als een echte Fransman. Bovendien houdt hij van schilderkunst en klopt zijn gasten niet op de schouder. Je zou zelfs vergeten, dat het een Amerikaan is..."

Neales was in de herfst van 1944 als officier van de generale staf in Frankrijk gekomen. Toen de oorlog achter de rug was, keerde hij terug naar Amerika, bracht daar een half jaar door en verscheen opnieuw in Parijs als toerist. Hij huurde een kleine villa in de buurt van het Bois de Boulogne en begon de bloem van Parijs te ontvangen. Iedereen wist, dat hij één van de aandeelhouders van de „Alcoa" en een intiem vriend van Harriman was en dat de ambassadeur hem dikwijls om raad vroeg. Wat de achtergrond van Neales' verblijf in Parijs betreft, daarover waren de meest tegenstrijdige geruchten in omloop: er werd verteld, dat hij Amerika verlaten had, omdat hij een schandaalproces, waarmee zijn vrouw hem dreigde, wenste te ontlopen, dat hij zich met zaken bezig hield en door middel van tussenpersonen aluminiumfabrieken opkocht, dat hij een ervaren spion was, die door kolonel Donovan naar Frankrijk was gestuurd. De bezoekers, die voor het eerst bij Neales thuis kwamen, waren op hun hoede, maar de gastheer wist het ijs snel te breken en binnen een half uur gedroegen de genodigden zich ongedwongen.

Neales hield niet van modernisme. Hij had het huis gehuurd van een geruïneerde beurspeculant. Er stonden oude meubelen in en in zijn werkkamer had hij bonte Engelse gravures opgehangen. De eetkamer had hij versierd met majolica uit Palermo. Bijzonder trots was hij op zijn verzameling oude tabaksdozen.

Het was verstandig van Mary, dat ze de uitnodiging afgeslagen had, want zij zou de enige dame geweest zijn. Buiten Nivelle had Neales staatssecretaris Bédier, de industrieel Pinaud, Dumont, een van de bekendste Franse journalisten en advocaat Garcy, die werkte aan een toenadering tussen de oude parlementaire partijen en de Gaullisten, uitgenodigd.

In de bezettingstijd had Nivelle Pinaud bij Lancier ontmoet; vanzelfsprekend werden zij hieraan geen van beiden graag herinnerd. Zij lieten niet merken, dat ze elkaar kenden. Advocaat Garcy daarentegen begroette Nivelle als een oude vriend:

— Goed, dat u teruggekomen bent, — een Nivelle hebben wij nodig, Amerika is een arke Noachs geweest, het heeft de besten gered...

Nivelle dacht voldaan: het is geen toeval, dat Garcy de bezetting vergeten is. Het behoort nu niet tot de goede toon daaraan te herinneren. Doet het er overigens iets toe, wanneer ik naar Amerika gegaan ben: in veertig of in vijfenveertig? Belangrijk is, dat ik uit Amerika gekomen ben.

Neales lichtte de rol van Nivelle toe:

— Wij hebben allen op uw aankomst gewacht. Ik begrijp, dat de journalistiek u als groot dichter moet tegenstaan. Maar onze vreselijke tijd vraagt van iedereen offers. Toen Senator Low me schreef over het

plan van „Transoc”, heb ik hem vurig gelukgewenst. U hebt een edele taak — een geestelijke brug over de oceaan te slaan. Het lot van Amerika is nauw met dat van West-Europa verbonden. Maar hoeveel wederzijds wanbegrip is er nog! De Europeanen moeten we duidelijker maken, dat Amerika nóch een woekeraar, nóch een voogd is, maar wel een goede vriend. U hebt bij ons gewoond en weet, wat daar over Frankrijk gezegd en zelfs geschreven wordt: „Luiheid, ondankbaarheid, egoïsme, lafheid”. Dat is allemaal onzin. We moeten de Amerikanen het echte Frankrijk laten zien... In een gezin wordt gewoonlijk naar de ouderen geluisterd. Wij zijn de jongeren en indien wij geroepen zijn om nu Europa te helpen, dan is dat alleen, omdat de oceaan ons voor de verschrikkingen van de oorlog bewaard heeft. Men moet een gelukkige omstandigheid niet voor deugd uitgeven.

Wat had de gasten meer voor de gastheer kunnen innemen dan deze woorden? Aan tafel was de stemming bij allen uitstekend. Garcy herinnerde Nivelles aan hun ontmoetingen in „Corbeille”.

— U was toch een intieme vriend van Lancier, is het niet? Die arme Maurice is diep gezonken. Men zegt, dat hij financiële moeilijkheden heeft...

— Dat verbaast me niet, — zei Pinaud spottend. — Lancier kan op zijn Rouaans een eend klaarmaken en rozen zetten, maar een serieuze onderneming leiden kan hij niet. Ik heb geprobeerd hem uit de put te helpen, maar dat heeft tot niets geleid.

Neales nam het voor Lancier op:

— Ik heb hem wel eens ontmoet, het is een buitengewoon beminnelijk mens. In hem zijn als het ware alle kwaliteiten van het oude Frankrijk verenigd. Het is mogelijk, dat hij niet opgewassen is tegen onze harde tijd, maar dat kan hem slechts tot eer strekken. Bovendien heeft hij veel moeten meemaken. Als ik me niet vergis, is zijn zoon in de oorlog gesneuveld en doet zijn dochter alles om zijn naam door de modder te halen.

— Hij tobt daar voortdurend over, — zei Garcy. — Vanzelfsprekend is Mado voor hem een slachtoffer. Hij probeerde me zelfs te bewijzen, dat de communisten haar een of ander narcoticum ingespoten hadden.

Bédier glimlachte:

— Zij ziet er allesbehalve als een slachtoffer uit. Zij is een zeer gevaarlijke figuur. Wat zijn wij Fransen toch sentimenteel! Op eenvoudige mensen maakt het indruk, dat zij in een rijk gezin is opgegroeid, dat zij haar man doodgeschoten heeft, dat ze in de Maquis is geweest, kortom: dat ze een romantische vrouw is. In het algemeen onderschatten wij de betekenis van legenden, maar de communisten verstaan de kunst er gebruik van te maken. Kijk maar eens, welke een lawaai zij rond Dumas maken...

— In Amerika hebben ze ook geprobeerd hem als een held voor te

stellen, — zei Nivelles. — Natuurlijk heeft hij in de wetenschappelijke wereld een naam, daarbij maakt het feit, dat hij in Buchenwald gezeten heeft, indruk. Hij heeft het uiterlijk van een goedmoedige zonderling. Ik ken hem, het is een bekrompen mens en een fanaticus. De Amerikanen hebben er goed aan gedaan hem uit te wijzen.

Neales zuchtte:

— Het is zeer onaangenaam tot dergelijke maatregelen zijn toevlucht te moeten nemen, maar wij hadden geen keus. Gisteren heeft een geleerde me gezegd, dat men Dumas toch niet als een ordinaire agitator kan behandelen. Onze Franse vrienden geven er zich niet altijd rekenschap van, dat de oorlog al begonnen is. De Fransen zijn vóór alles ridders, dat siert hen, maar het kan hen ook te gronde richten. Ik weet, dat Dumas een bekend anthropoloog is. Waarschijnlijk is hij een eerlijk mens. Maar als de ideeën, waar hij voor leeft, zegevieren, betekent dat de ondergang van Frankrijk. Bovendien wordt Dumas niet alleen allerwegen geacht, men geeft hem grootmoedig de gelegenheid de geest van de jongeren te vergiften. Laten we een ander voorbeeld nemen, waarover mijnheer Bédier gesproken heeft. Onlangs werd in Limousin een gedenkteken onthuld voor de helden uit de bevrijdingsstrijd. Ik ben er heen gegaan: er zijn daar immers niet weinig Amerikaanse graven. Wie zag ik daar op het podium staan naast de officiële personen? De dochter van mijnheer Lancier. Ik wil niet ontkennen, dat ze een aantrekkelijk uiterlijk heeft. Maar daarom is ze des te gevaarlijker... De prefect maakte reclame voor de vrouw, die gehoorzaam de bevelen van Moskou uitvoert... Na zoiets verbaast men zich niet over de brutaliteit van de communisten, wanneer zij openlijk zweren, dat ze geen oorlog zullen voeren tegen de Russen. Ik weet, mijnheer Dumont, welke rol de drukpers in uw land speelt. Vindt u ook niet, dat u zich schuldig maakt aan een overmaat van edelmoedigheid — u wilt een idee overwinnen en spaart de afzonderlijke mensen. Bovendien gaat het voor de gewone mensen niet om abstracte begrippen, maar om levende helden. We kunnen beter twee of driehonderd communisten in een modderbad dompelen, dan dat we wachten tot zij heel Frankrijk in een bloedbad veranderen.

— Nu overschat u toch wel de rol van de kranten, — antwoordde Dumont. — De Fransman bezit een aangeboren wantrouwen tegen het gedrukte woord. Als ik morgen zeg, dat er in Amerika een goede oogst verwacht wordt, denkt de lezer: dat betekent een slechte oogst in Amerika, maar dat brengt het Marshallplan in gevaar, het kabinet wil een vertrouwensvotum ontvangen. Als ik schrijf, dat er in Amerika een slechte oogst verwacht wordt, trekt de lezer de conclusie, dat er in Amerika een prachtige oogst voor de deur staat, dat de tarweprijzen dalen, dat de Russen aan dumping doen en dat alles onvoorwaardelijk geheim gehouden moet worden tot de volgende diplomatieke conferentie.

Allen lachten luid. Toen kwam het gesprek op de vliegtuigindustrie.

Garcy zei:

— Velen bezien dat te geborneerd en beseffen niet, dat het Marshall-plan voor alles een plan is. Men kan de hele wereld niet beoordelen vanuit de gezichtspunten van het eigen dorp. Ik verbaas me soms over de provinciale instelling van mijn landgenoten.

Neales schudde zijn hoofd.

— De Fransen zijn bang hun onafhankelijkheid te verliezen, dat is het punt waar het om draait. Men moet hun duidelijk maken, dat Frankrijk alleen gered kan worden, indien het zich van de oude opvattingen over souvereiniteit losmaakt. Ten aanzien van de vliegtuigindustrie waren de Amerikanen tot concessies bereid. Ieder mens met een gezond verstand moet begrijpen, dat het voordeliger is Amerikaanse vliegtuigmotoren te kopen en de Franse hulpbronnen voor iets anders te benutten. Maar ik zeg nog eens — als het alleen een economisch probleem was, zouden we het wel eens kunnen worden. Maar het is bovendien een zaak van strategie. Wij kunnen ons niet verlaten op de Elbe- of Rijnlinie. We moeten op het ergste voorbereid zijn: Frankrijk kan het slachtoffer worden van een overval. Het zou een misdaad zijn nieuw uitgeruste vliegtuigfabrieken in handen van de vijand te laten vallen. Dat kan zelfs een kind begrijpen...

— Maar onze ministers niet, — bromde Pinaud en snoot melancholiek zijn neus. — Zij kijken voortdurend verstolen naar de communisten. Wij industriëlen zijn bereid offers te brengen. Wij zullen er niet over twisten, wanneer deze of gene industrietak moet uitvallen. Ik begrijp, dat, als ik op motoren verlies, ik het op iets anders weer terugverdien. Maar onze regering is bang voor demagogen. Moeten wij onze luchtvloot met Amerikaanse motoren uitrusten? Ja. Maar wat zullen de heren communisten zeggen? Moeten we met de Duitse industriëlen tot overeenstemming komen? Ja. Maar hoe zal mijnheer Thorez dat opnemen?

— U hebt gelijk, — stemde Garcy met hem in. — Vele politici hebben tot dusverre nog niet begrepen, dat Frankrijk door de rode kozakken bedreigd wordt en niet door generaal de Gaulle. Zij duiden zichzelf aan met „derde macht”. Is het niet absurd om neutraliteit te betrachten in een oorlog tussen patriotten en rovers? Misschien propageren zij morgen neutraliteit tussen Amerika en Rusland? U hebt gesproken, mijnheer Neales, over de gespannen toestand in de vliegtuigindustrie. Vraagt u mijnheer Bédier eens, wie er aan het hoofd staat van de Berty-fabrieken. Eén van de gevaarlijkste communisten. Ik heb in het verzet met Lejean te maken gehad en ik ken geen botter en boosaardiger mens. Toen de communisten in de regering zaten, hebben ze wel geweten, wie ze op een bepaalde post moesten neerzetten. Tillon heeft Lejean aangesteld. De communisten zijn allang uit de regering gezet, maar er is nog een erfenis achtergebleven. Lejean is directeur...

— De afgelopen winter, — zei Pinaud, — heeft die Lejean een staking

georganiseerd. Dat zou toch reden genoeg zijn om hem weg te jagen. Maar nee, wat zou mijnheer Saillant daarvan zeggen?...

— Daar hebben we weer de oude parlementaire keuken. De katholieken vragen de socialisten, de socialisten verwijzen naar de radicalen en Bidault zweert, dat alles van onze lieve heer afhangt...

Bédier begon te lachen:

— Het geval Lejean is werkelijk een paradox. Maar meneer Garcy zou er goed aan doen, als hij generaal De Gaulle duidelijk maakte, dat het niet altijd verstandig is over de hele linie tegelijk aan te vallen. De communisten vormen in Frankrijk een reële macht. Men kan hen terugdringen, blokkeren, uithongeren, maar het is te riskant zijn toevlucht te nemen tot een chirurgische ingreep.

— Wachten is goed, — zei Neales, — wanneer men het zich kan veroorloven, maar ik weet niet, of wij ons die weelde kunnen permitteren. Ieder ogenblik kan de blokkade in Berlijn tot een regelrechte oorlog leiden.

Nivelle keek aandachtig naar Neales.

— Kolonel Roberts verwacht niet, dat de roden nu zullen beginnen.

— Ik zeg ook niet, dat zij zullen beginnen. Het probleem is ingewikkelder: zij kunnen ons in een dergelijke positie manoeuvreren, dat wij gedwongen zullen zijn te beginnen. Ik geloof niet, dat het per se nodig is om de tegenstander alle voordelen te gunnen, die met het initiatief verbonden zijn..."

Dat was tegen het eind van de maaltijd bij de koffie. Garcy dacht ineens: zou er werkelijk weer oorlog komen? Sirenes, vochtige kelders, de Russen, die dan komen, het spelletje van de collaboratie, dat dan weer begint, de Amerikanen, die zullen gaan bombarderen. Mijn God, wat is dat alles weerzinwekkend!... Er zijn dingen, die men niet tweemaal kan doormaken. De zoete koffie leek hem bitter als alsem. Hij had dikwijls genoeg gezegd, dat de oorlog onontkoombaar was, dat de Russen onverzadigbaar waren, dat in de atoombom hun redding lag, maar nu pas begreep hij, dat de oorlog werkelijk zou kunnen uitbreken... Hij moest iets zeer beslissends zeggen, om zichzelf weer moed in te spreken en onverwacht riep hij luid uit:

— Na Praag mogen we niet meer aarzelen. We kunnen beter te gronde gaan dan een „volksdemocratie” worden.

Allen zwegen. Toen bracht de gastheer het gesprek op toneel:

— Van tijd tot tijd is het nuttig de zenuwen te kalmeren. Ik raad u aan, mijnheer Nivelle, het stuk „Honderdzeven minuten” te gaan zien. Het onderwerp is niet erg origineel: een driehoeksverhouding — hij, zij en een ander. Maar de schrijver Stève Passeur heeft vele onverwachte wendingen bedacht.

Nivelle grijnsde: eerst was Hitler er en nu is hij er niet meer. De Amerikanen hebben de Russen dankbetuigingen gestuurd en zijn nu van

plan hun atoombommen te brengen. Alleen de „driehoeksverhouding” is er nog. Dat is goed, want dat betekent, dat er nog iets blijvends is.

Hij ging als eerste weg. Het was een warme avond in het begin van de herfst. Het had juist een beetje geregend. In de stille straten rook je de vochtige bladeren. Geheimzinnig spiegelde zich de lantaarns in het paarskleurige asfalt. Parijs was prachtig, maar zijn schoonheid bedrukte Nivelles. Hij ging een lege bar binnen, dronk aan het buffet twee glaasjes cognac, maar de pijn in zijn hart werd niet minder. Met tegenzin dacht hij aan de afgelopen avond. Marionetten... Neales was de plaatselijke Roberts. Loonde het eigenlijk de moeite de oceaan over te steken, als je hier hetzelfde aantrof? Nietig, vernederend en vóór alles vervelend. Wie geeft die Amerikaan het recht ons wijze lessen uit te delen? Vóór Steve Passeur was er een Corneille. Hij kende ook „driehoeksverhoudingen”, alleen wat ernstiger. En toen wij een Lodewijk XIV hadden, hadden zij alleen maar bisons...

— Hé, vriendje...

Nivelles keek het meisje verwonderd aan. In het licht van de lantaarn leek haar gezicht paars, haar ronde ogen schitterden. Hij wilde langs haar heengaan, maar om een of andere reden bleef hij staan. Zij gaf hem een arm en bracht hem in de smoezelige kamer van een klein hotelletje. Zonder acht op haar te slaan, zat hij te roken.

— Kom je niet bij mij liggen, vriendje? Ik ben al uitgekleeft.

Hij zat daar nog steeds zonder zich te bewegen. Plotseling zei hij:

— Weet je, wie ik ben?

— Dat weet ik niet en het is ook mijn zaak niet. Kom in bed, vriendje...

— Wacht even, ik praat ernstig met je. Heb je in de krant gelezen, dat op de Boulevard Sebastopol twee meisjes in een hotel afgemaakt zijn? Dat heb ik gedaan.

— Waarom houd je me voor de gek? Mensen zoals jij maken niemand af. Ik hoef alleen maar naar je pak te kijken...

— Ik heb niet alleen een goed pak, maar ook veel geld. Hier heb jij tienduizend franc, pak aan. Maar ik drijf niet de spot met je: die meisjes heb ik afgemaakt. De oudste moest ik vastbinden, zij krijste als een kat, maar ik heb haar een handdoek in de mond gestopt. Het duurde lang voor ik haar koudgemaakt had, meer dan een uur. Zij had een taaie hals, zo iets als die van jou. En de andere...

Het werd het meisje teveel en zij begon te huilen. Toen zette Nivelles zijn hoed op, groette vormelijk en verdween. Hij dacht nergens meer aan. Hij voelde een onbeschrijfelijke moeheid, als had hij zakken gesjouwd of bomen gekapt. Pas toen hij insliep, schoot hem het meisje weer te binnen. Waarom had hij haar aan het schrikken gemaakt? Ik weet het niet. Laat ze maar janken...

Toen de gasten weg waren, zat Neales nog lang in een leunstoel met zijn pijp. Hij had geen zin om naar bed te gaan en bekeek zijn tabaks-

dozen. Hij kwam aan zijn lievelingsexemplaar, het was een klein doosje van Sèvres-porselein. Er stonden twee duifjes op afgebeeld en met goud was er bij geschreven: „Wij hebben elkaar bemind. Vergeef ons, Ferdinand!” Neales was verrukt over de fijnheid van de tekening. Hij dacht vaak na over de betekenis van deze inscriptie. Het leek hem, dat het de bekentenis was van een mooie, maar lichtzinnige vrouw, die op haar sterfbed de tabaksdoos aan de door haar bedrogen Ferdinand had geschonken. Het was een verrukkelijk dingetje!...

Ineens ging het door hem heen, dat ook de tabaksdoos vernietigd zou worden. Als er oorlog kwam, zou alles vernietigd worden... Niet met de mensen had hij te doen, zelfs niet met zichzelf, alleen met de kleine porseleinen tabaksdoos. Of zou er misschien geen oorlog komen, zou hij te vermijden zijn?... Stompzinnig, ik begin al net te piekeren als die verweekte Fransen. De oorlog is onontkoombaar, we kunnen niet toegeven. Maar het is jammer van de tabaksdoos, zo een zal men nooit meer kunnen maken...

17

Na de dood van Morillot liet Lancier zich door de jonge arts Lechenal behandelen. Het was een goede dokter, die met aandacht al het nieuwe op medisch gebied volgde, maar Lancier had geen vertrouwen in hem. Als hij met Marthe over Lechenal sprak, noemde hij hem nooit anders dan „kwakzalver”. Lancier voelde zich ellendig, het lopen kostte hem moeite, 's nachts leed hij aan slapeloosheid, maar wanneer hij overdag ging zitten, sliep hij direct in. Dokter Lechenal viel hem lastig met onderzoeken en met Röntgenfoto's en stelde tenslotte niet minder dan tien ziekten vast. Lancier luisterde afwezig en zei toen:

— Waarde dokter, u hebt nog twee ziekten vergeten. De ene hangt samen met de toestand van „Roche aîné”. In het door u zo beminde Latijn zou ik haar noemen „vae victis” — „wee de overwonnenen”. Maurice Lancier, geboren in 1886 in de stad Niort, een onbegaafd dichter en een noch minder begaafd ondernemer, is door de nieuwe tijden overwonnen. Daar helpen geen pillen tegen. Er is echter nog een tweede ziekte: „taedium vitae” — „afkeer van het leven”. Wijlen dokter Morillot placht te beweren, dat de ene ziekte uit de andere voortvloeit. Hij zou gezegd hebben, dat ik niet langer van het leven hield, omdat het leven niet langer van mij hield. Misschien. Toen de zaken goed gingen, hoefde ik me er niet mee bezig te houden. U hebt me toen niet gekend. Allen noemden „Corbeille” een paradijs. Dat was vóór de oorlog, toen Frankrijk nog Frankrijk was. Maar zelfs als „Roche aîné” het zou halen, zou ik me niet

meer met het leven kunnen verzoenen. Het staat me tegen, dat de mensen zo grof geworden zijn. Gaat u maar naar de „Salon” of neemt u maar een nieuwe roman, met de kunst is het uit. Alles is gek van een of andere bom. De Amerikanen spelen bij ons de baas, alsof Frankrijk Oklahoma is en de communisten willen, dat in de plaats van de Amerikanen de Russen het voor het zeggen hebben. Het is allemaal zo onbelangrijk. U kunt me verbieden Toulouser ragoût te eten, maar u kunt mij niet dwingen onze tijd te verteren.

Marthe smeekte hem:

— Ga naar de directeur van de bank en leg hem alles uit.

Hij antwoordde kleintjes:

— De directeur is een man van Pinaud. Wat moet ik tegen hem zeggen? Dat het me niet toelacht opgevreten te worden? Dat is hem bekend. Maar hij weet ook, dat Pinaud een duivelse eetlust heeft.

— Zeg, dat het onrechtvaardig is.

— Wanneer een grondeling in de hete boter geworpen wordt, zal het hem beslist ook wel niet aangenaam zijn, dat de chef zich niet door de dialogen van Plato laat leiden...

In vijfenveertig had „Roche aîné” een bloeitijd beleefd, de opdrachten waren gegeven met het vooruitzicht, dat de oorlog lang zou duren. Ook na de overwinning bleef Lancier aan deze opdrachten werken. Hij stelde nieuwe arbeiders aan en verhoogde de lonen. Toen wijzigde zich het beeld; er werd zelfs van een bankroet gesproken. Maar Lancier had geluk: hij kreeg een bestelling van een kleine fietsenfirma. In de herfst van zevenenveertig braken overal stakingen uit. Hij smeekte zijn arbeiders: „Wachten jullie toch wat! Misschien kom ik weer op de been...” De fabriek draaide twee of drie dagen in de week; de pogingen om credieten te krijgen, leverden niets op.

Vier jaar had Lancier met Pinaud samengewerkt en toch was hij niet gewend geraakt aan diens ijzeren hand. Pinaud maakte zich nooit zenuwachtig en was nooit geestdriftig. Kalm en zeker klom hij omhoog. Voor de oorlog kenden weinigen hem: hij was bescheiden begonnen, oude en solide firma's hadden zijn opkomst verhinderd. De oorlog bleek een goudmijn. Op de fabriek, die granaatwerpers produceerde, werd in drie ploegen gewerkt, eerst voor de Fransen, toen voor de Duitsers en tenslotte voor de geallieerden. Voor weinig geld kocht Pinaud een grote drukkerij en een rendabel huis, die van een Jood waren geweest. Met de Duitsers had hij het goed kunnen vinden. Schirke hield hem voor een grof, maar sluw man. Na de overwinning werd hij tot veler verrassing onderscheiden als verzetsheld — dat had hij te danken aan zijn schoonzoon, die in de oorlog voor de Engelse inlichtingendienst had gewerkt. Tijdens een plechtigheid wendde generaal De Gaulle zich tot Pinaud met de woorden: „In zware tijden hebt u Frankrijk niet de rug toegekeerd en Frankrijk zal dat niet vergeten.” Ook de Amerikanen wist Pinaud voor

zich te winnen. Hij was gereserveerd tegenover hen, maar beleefd, en liet zich nooit voorstaan op de geestelijke superioriteit van de Oude Wereld. Vurig ondersteunde hij het Marshallplan. In het breken van de stakingen van zevenenveertig had hij een groot aandeel. Bij deze gelegenheid slokte hij de firma „Entreprises du Nord” op. Neales zei tegen de ambassadeur: „In de salon is hij vervelend, maar aan zijn werktafel is hij onvervangbaar. Hij begrijpt de geest van de tijd waarschijnlijk beter dan de andere Fransen. Op hem kunnen we ons verlaten.”

Drie maanden zat Lancier te wachten, hoe het zou aflopen. Soms probeerde hij zichzelf te troosten: Pinauds geweten zal gaan spreken. Een uur later werd hij weer wanhopig: Pinaud speelt met me, zoals een kat met een muis. In werkelijkheid had Pinaud het druk met andere dingen: hij kocht ondernemingen op in Lotharingen. „Roche aîné” was voor hem een onbeduidende zaak en hij kon onmogelijk de tijd vinden om met Lancier te gaan praten.

Tenslotte vond het beslissende gesprek plaats. Pinaud hoorde Lancier rustig aan, toen deze begon met beschuldigingen te uiten en met een onderdanig verzoek om uitstel eindigde. Pinaud snoot aangedaan zijn neus, zoals hij altijd deed op ernstige ogenblikken, en zei:

— Credieten kan men u niet geven, niemand gooit graag geld in een bodemloze put. Maar indien u zich terugtrekt, neem ik alle verplichtingen van „Roche aîné” over. Bovendien betaal ik u anderhalf miljoen franc. Dat is natuurlijk niet veel, maar met enige zuinigheid kunt u het daarmee vijf jaar uitzingen. Het is dwaas om verder vooruit te kijken. Over vijf jaar zal er waarschijnlijk van ons geen atoom meer over zijn. Als vriend raad ik u aan mijn voorstel aan te nemen. Als u weigert, staat u een bankroet te wachten en dan raakt u niet alleen „Roche aîné” kwijt, maar ook „Corbeille”.

Lancier stoof op; hij wierp Pinaud beledigingen naar het hoofd, eiste credieten en dreigde met zelfmoord. Pinaud bleef onbuigzaam.

— Ik heb u al meer aangeboden, dan ik eigenlijk kan doen. Ik heb „Roche aîné” niet nodig. Ik breng een offer om uw naam te bewaren voor schande.

Lancier sprong op en zei geheel buiten zichzelf van woede:

— Mijn schoonvader heette Roche. Hij was de vader van Marceline. Ik zal nooit toestaan, dat u zich van de naam Roche meester maakt. U weet, dat ik geen held ben, ik heb ook voor de Duitsers gewerkt. Maar ik geef me niet uit voor een Jeanne d'Arc. Ik ben een jammerlijke bankroetier, maar ik veracht u. In „Roche aîné” komt u niet. Of het moest over mijn lijk zijn.

Waardig verliet hij de werkkamer, knikte de secretaresse toe, ging de trappen af en pas toen hij honderd stappen gedaan had, liet hij zich op een bank aan de boulevard neervallen, sloeg de handen voor zijn gezicht en bleef zo enige uren zitten.

Hij vermande zich — aan Marthe vertelde hij er niets van. Zij vroeg voorzichtig, of hij niet van plan was over de credieten te gaan praten. Toen zei hij:

— Alles is uit. Laten we er ons maar niet meer over opwinden. Weet je, wat hij me voorstelde? Dat ik me uit „Roche aîné” zou terugtrekken. In ruil daarvoor zou hij me anderhalf miljoen geven.

— Je moet het in overweging nemen, Maurice. Het is natuurlijk niet veel. Maar we kunnen er twee of drie jaar bescheiden van leven...

— Je vergeet, dat de firma de naam draagt van de vader van Marceline. Marthe barstte in tranen uit. Zij wist, hoe Maurice hing aan de nagedachtenis van zijn eerste vrouw en niets vreesde zij meer dan deze gevoelens te kwetsen.

Over het lot van „Roche aîné” sprak zij niet meer. Een week later zei Lancier tegen haar:

— Je moet een kleinere woning opzoeken. Al hebben we maar twee kamers. Het moet alleen in een stille straat ergens zijn. Die auto's maken me gek... We zullen spoedig moeten verhuizen. Vrijdag geef ik een afscheidsmaal.

— Wie wil je uitnodigen, Maurice?

Hij gaf geen antwoord.

Hij schreef Dumas:

„Beste vriend,

Ik zal u de details besparen, maar „Corbeille” wordt spoedig geveild. Ik verzoek u dringend Vrijdag bij ons te komen eten. Er zal niemand zijn, die ons samenzijn zal kunnen vertroebelen. Laten we voor één avond de politiek vergeten, want het is de laatste samenkomst in „Corbeille”, waar de schim van Marceline rondwaart. Laten we ons de verzen van Ovidius herinneren:

Vrienden zijn er genoeg, zolang het geluk je gezind is.

Pakken de wolken zich samen, dan sta je eenzaam alleen.

Wolken hebben zich samengepakt, maar ik geloof, dat mij één vriend overgebleven is.”

Toen Dumas de salon van Lancier binnentrad, kreeg hij een schok. Er was voor acht personen gedekt, maar buiten de gastheer en gastvrouw en Dumas was er niemand.

Lancier zei:

— We kunnen beginnen... Zij zullen niet komen.

Dumas keek naar de kaartjes, die naast de bestekken lagen: Marceline Lancier, Louis Lancier, Dr. Morillot, Leo Alper, Léontine Alper. Dumas voelde zich onbehagelijk: werkelijk, net als op een kerkhof... Maar Lancier was opgewekt, haalde oude herinneringen op en maakte grapjes. Hij had een uitstekende maaltijd toe bereid en was blij als een kind, toen

Dumas om een tweede portie met truffels gevulde rollade vroeg. Toen kwam hij met een houten afgodsbeeld:

— Beste vriend, neem dit aan. Het komt uit de Congo, men heeft mij verteld, dat zijns gelijke in geen enkel museum te vinden is. Ik weet niet, waar ik er mee heen moet... Ik neem alleen de schilderijen van Mado, de familiefoto's en deze aquarel mee... Herkent u die niet? Dat is de Soedanese bok, waar ik zo trots op was... Weet u nog, dat wij hem in de bezettingstijd opgegeten hebben? Toen was Nivelles er nog bij... Ik heb gelezen, dat hij terug is, maar hij interesseert me niet. Ovidius is ook verbannen geweest, maar Ovidius was een echte dichter...

Aan het eind van de maaltijd schonk Dumas Marthe, Lancier en zichzelf Bourgondische wijn in en zei:

— Laten we op de gezondheid van Mado drinken, Maurice. U hebt een bijzondere dochter. Ik wil er met u niet over debatteren... Maar geloof me, het is een buitengewone vrouw.

Marthe wierp een angstige blik naar haar man en zei:

— Dat ben ik volledig met u eens.

— Hoe weet jij dat? Hoeveel keer heb je haar gezien?

— Wind je niet op, Maurice, je hebt beloofd, dat jij je vandaag niet zou opwinden. Mado komt nu en dan bij me om te vragen, hoe het met je gaat.

Zij verwachtte, dat Maurice boos zou worden, maar hij keek nadenkend.

— Waarom komt ze bij jou? Wie is haar vader? Ik begrijp er niets van... Ik wil graag op haar gezondheid drinken, ik wil, dat het haar goed gaat. Ik ben in een geest van verdraagzaamheid opgevoed. Ik weet, beste vriend, dat u communist bent, maar u hebt me niettemin opgezocht. Wij zijn samen in de negentiende eeuw geboren, wij weten, wat vriendschap is. Maar Mado wil nergens iets van horen, behalve van de communisten. Van het voorjaar kwam ik haar op een tentoonstelling tegen en zei: „Wil je dan, dat het hier net zo zal gaan als in Praag?” Zij antwoordde me: „Ja.” Ik weet niet, wat die fanatici met Mado gedaan hebben... Laten we er maar niet over praten, ik ben toch een Fransman en daarin geef ik niet toe. Ik had een dochter, nu heb ik er geen meer...

Dumas wilde hem van zijn droevige gedachten afleiden en begon over Amerika te praten. Hij vertelde, hoe het kamermeisje van hem geschrokken was. Lancier glimlachte niet. Toen Dumas zweeg, zei hij:

— Misschien hebben de communisten gelijk, ik twijfel nu aan alles. Dat is waarschijnlijk een ouderdomsverschijnsel... Ik benijd Louis, hij is voor Frankrijk gevallen en wist niet voor welk Frankrijk. Hij heeft er niet over gepiekerd en heeft het zelfs niet kunnen raden. Misschien zouden zowel de Amerikanen als de communisten hem tegengestaan hebben. Ik weet het niet. In de lucht heeft hij de dood gevonden en dat is prachtig. Laten we op Frankrijk drinken, dat zal immers blijven, als ze tenminste

hun bommen niet laten vallen. Blijven zullen de haantjes op de kerktorens, de kastanjabomen, de wijngaarden, de meisjes, de taal. Laten we daarop drinken...

Hij dronk veel. Marthe maakte zich ongerust. Maar hij ging naar bed, sliep in en werd opgewekt wakker. Hij ging naar de antiquair en wilde dat deze de meubels van de salon zou taxeren. Hij kocht bloemen voor Marthe en keek oude brieven door. 's Avonds ging hij op de canapé liggen, maar hoe vaak Marthe ook vroeg, wat er met hem was, hij gaf geen antwoord.

Dokter Lechenal zei:

— Een bloeduitstorting... Maak u niet ongerust, mevrouw Lancier, hij kan er weer bovenop komen, hij is buitengewoon vitaal...

18

Neales wist wel, wie hij uitgenodigd had: de naam Bédier kon men eigenlijk overal horen — in zakenkringen, in de wandelgangen van het parlement, zelfs in de dorpscafé's, waar de liefhebbers van filosoferen en debatteren regeringscombinaties bespraken. Bij de huidige kabinets-crisis achtten de respectievelijke kandidaten voor het minister-presidentschap het noodzakelijk met Bédier te beraadslagen, teneinde te onderzoeken, welke kansen er voor hen waren.

Voor de oorlog waren er maar weinigen, die Bédier kenden. De jonge, energieke administrateur van een der solide, maar tweederangs banken hield zich niet met politiek bezig en had naar het scheen geen ambities. Toen de oorlog begon was hij vierendertig; hij maakte de terugtocht van het leger mee, trok tijdig een burgerpakje aan en vond onderdak bij zijn tante in het stadje Brive. Voor de Duitsers voelde hij achting, aangezien zij de overwinnaars waren, maar in zijn hart hoopte hij, dat de geallieerden zouden zegevieren. Direct in het begin van 1944 kwam zijn neef Page hem opzoeken. Hij was belastinginspecteur en één van de leiders van het verzet. Het gesprek tussen Page en Bédier duurde de hele nacht. Page zei, dat de dagen van Hitler geteld waren. Zijn argumenten klonken overtuigend en voor iemand, die gewoon is bezig te zijn, was het leven in Brive ondragelijk vervelend. De volgende morgen zei Bédier tegen Page, dat hij besloten had om zich bij de organisatie aan te sluiten. Hij bleek moedig en energiek en wat het belangrijkste was, hij wist met mensen om te gaan... In dit gebied was een sterke groep van de FTP. Het gelukte Bédier met haar tot overeenstemming te komen. De communisten zeiden: „Bédier behoort niet tot de politici van de oude stempel, hij heeft geen oogkleppen voor...”

Na de bevrijding werd Bédier tot prefect benoemd; hij werd in het parlement gekozen; generaal De Gaulle bood hem de functie van staatssecretaris aan. Hij maakte van verschillende kabinetten deel uit. Zijn invloed groeide. Men zei, dat hij de politiek van de regering vaststelde, hoewel hij een bescheiden plaats innam. Dat werd daardoor verklaard, dat hij een vaste lijn volgde en dat hij handig manoeuvrerend altijd zijn standpunt wist door te zetten. In werkelijkheid volgde Bédier helemaal geen vaste lijn; met ongewone snelheid veranderde hij van mening en veroordeelde vandaag, wat hij gisteren opgehemeld had. Dat deed hij echter met zoveel overtuiging, dat niemand het in zijn hoofd zou halen hem voor een huichelaar uit te maken. De politiek boeide hem niet, omdat hij één of ander doel wilde bereiken, hem trok alleen het spel zelf, de onderhandelingen achter de schermen, het risico, dat, wanneer de regering de vertrouwenskwestie stelde, deze verworpen kon worden, en de koortsachtige nachten tijdens de crisis. Tot het voorjaar van 1947 onderhield hij uitstekende betrekkingen met de communisten. Toen echter bleek, dat de communisten uit de regering verwijderd moesten worden, begon hij hen fel te beschuldigen. Hij was afgevaardigde van de katholieke partij, de „MRP”, ofschoon hij zich nooit voor de godsdienst geïnteresseerd had en geestelijken niet kon uitstaan; hij sloot zich bij deze partij aan, omdat ze hem solide leek. Sinds de tijd van het verzet was hij gewend zich eerbiedig uit te laten over generaal De Gaulle, ofschoon diens droogheid, opgeblazenheid en manieren van provinciale aristocraat hem tegenstonden. Drie jaar placht hij over hem te spreken als over de „redder van Frankrijk”. Toen kwam de dag, dat er gekozen moest worden tussen de eierzuchtige generaal en de oude, doorgewinterde politici: Bédier hield één van zijn beste redevoeringen — over trouw aan de republiek, over de democratie, over de „derde macht”, die Frankrijk voor nieuwe rampen moest bewaren. Hij hield niet van de Amerikanen, vond hen onbeschaafd en aanmatigend, maar hij wist, dat Amerika een macht vertegenwoordigde en hij was gewoon al wat uit Amerika kwam vurig te verdedigen.

Hij had zijn uitgesproken voorkeuren en vooroordelen, maar op zijn werk waren die van geen invloed. Hij was een voorbeeldig huisvader, nooit verveelde hij zijn vrouw met gesprekken over politiek, hij vertroetelde zijn dochttertje, begoot de bloemen in zijn tuin, hij overlegde, welk behang het in de salon het beste zou doen, hij was een liefhebber van vissen en hield van goed eten en drinken. Soms vertrouwde hij één van zijn oude vrienden toe: „Politiek is een vies zaakje, maar wat kun je er aan doen, het is een spel, dat je meesleept...”

Hij begreep, dat het nu belachelijk was om over de souvereiniteit van Frankrijk te spreken. Met weemoed dacht hij: eens hadden we een Clemenceau, een Briand en Barthou. Zij dicteerden, maar weigerden zichzelf te laten dicteren. Jammer, dat ik te laat geboren gen... Hij wilde

zich evenwel niet overgeven aan melancholieke overpeinzingen, hij moest handelen en een uur later verdedigde hij het laatste voorstel van Neales met zoveel vuur, alsof het om zijn liefste dromen ging.

Zijn vrouw gedroeg zich gekunsteld en deed zich voor als een madonna. Hij verafgoodde haar, maar had daarbij altijd vrolijke en simpele liefjes. Op een keer kwam zijn vrouw achter het bestaan van één van haar mededingsters. Zij hield haar kanten zakdoekje voor het gezicht en zei zachtjes: „Ik wist niet, dat je zo kon liegen...” Een paar dagen later schoten die woorden Bédier te binnen tijdens een kabinetszitting en hij lachte er bitter om: Pauline weet niet, wat voor soort werk ik heb. Zou ik het ook maar één dag volhouden, als ik niet zou kunnen liegen? Liegen wordt iets minderwaardigs gevonden. Goed, maar waarom liegen de mensen dan? Niet uit een overmaat aan fantasie. De leugen is een drang tot zelfbehoud.

Hij loog gemakkelijk en vaak deed hij het niet alleen om zijn gesprekspartner iets wijs te maken; hij loog ook, omdat hij een sympathieke indruk wilde wekken: hij hield ervan te imponeren. Tegen Neales praatte hij zus, tegen Mayer zo en tegen de Gaullisten weer anders. Toen hij de communisten aanviel, probeerde hij met enigen van hen de goede betrekkingen te handhaven door te zeggen: „Ik ben vandaag naar het schijnt te ver gegaan... Voelt u zich niet beledigd, de omstandigheden zijn zo. Ik ken de communisten uit het verzet, men kan het met hen oneens zijn, maar men kan hen niet buiten ons volk plaatsen...”

De communisten interpelleerden over de toestand in de vliegtuig-industrie. Het debat begon. Nadat velen gesproken hadden, nam ook Bédier het woord:

— Ik protesteer tegen de giftige demagogie van de aanhangers van Moskou. Dat de heren communisten de rol spelen van superpatriotten is eenvoudig lachwekkend. Waarin schuilt de zwakheid van onze vliegtuig-industrie? In het lage peil van de leidende figuren en specialisten, die de communisten in de tijd, dat ze de baas speelden, overal ingeschoven hebben. Wij nemen nu alle maatregelen om een van onze belangrijkste industrietakken aan de eisen van de tijd aan te passen. Het land van Blériot is niet alleen trots op zijn piloten, maar ook op zijn constructeurs. Laten de communistische slangen maar proberen ons in de hielen te bijten, in de hemel kunnen ze zich toch niet verheffen...

De katholieken en socialistten applaudisseerden voor Bédier. Garcy drukte hem krachtig de hand:

— Het is prettig de woorden van een echte Fransman te horen.

De volgende dag voerde Bédier een gesprek met de directeur van de luchtvaartmaatschappij „Air France”. Bédier zei treurig:

— Met alle krachten streven wij ernaar de nationale industrie te ondersteunen, maar wij moeten rekening houden met de openbare mening. Ik weet niet, waardoor de kranten zich laten leiden, die tegen de motoren

„14-N" optreden. Het artikel van Dumont heeft reusachtige indruk gemaakt: het publiek is in vakuitdrukkingen niet thuis, maar hij heeft de juiste weg gevonden. Hij heeft het vliegtuigongeluk in de Alpen zo geschilderd, dat de passagiers geen plaats meer willen nemen in een vliegtuig met onze motoren. Als Fransman valt het me zwaar dat te zeggen, maar u zou er goed aan doen voor de „Languedoc-161" Amerikaanse motoren te nemen.

Vanzelfsprekend vertelde Bédier niet, dat hij een week tevoren met Dumont ontbeten had in een klein hotelletje aan de Marne. Zij spraken lang over de schoonheid van de Franse natuur en hoe aangenaam het was na besprekingen over de crisis en over de atoombom aan de oever van de Marne te zitten en de hengel uit te werpen. Daarna kwam Bédier op de vliegtuigramp in de Alpen en zei:

— Men ziet in u het geweten van Frankrijk, u moet de lezers openlijk zeggen, dat onze vliegtuigindustrie zich sedert Pierre Cot in een vreselijke toestand bevindt. Ieder volk heeft zijn zwakke en sterke kanten. De Amerikanen produceren afschuwelijke parfums en zij geven dat toe. Waarom zullen wij dan niet toegeven, dat wij slechte motoren produceren?

De fabrieken, die van Berty waren geweest en na de oorlog genationaliseerd waren, voerden een bestelling voor Argentinië uit: tien vliegtuigen. Neales was als altijd tactvol. Hij zei tegen Bédier: „De Argentijnen zijn de Tartarins van Amerika. Perón wil een figuur van internationaal formaat worden, maar is grillig als een kind. Uiteindelijk is het zijn goed recht om te kopen, wat hem goedgeeft, zoals de Fransen het goed recht hebben om te verkopen aan wie ze willen. Ik geloof alleen niet, dat tien vliegtuigen gewicht in de schaal leggen. De opzet van Perón is eenvoudig, dat hij druk wil oefenen op Washington, maar de Fransen bereiken er maar één ding mee: het versterken van de positie van onze isolationisten. Ze verkopen tien vliegtuigen en raken daardoor verzeild in een „isolation", die helemaal niet „splendid" is."

Bédier belde de minister van buitenlandse zaken op: „Bent u van plan om een uitvoervergunning te geven voor de tien vliegtuigen naar Argentinië? Neales is er vierkant tegen. Hij heeft gelijk, dat het voordeel niet tegen de nadelen opweegt."

Lejean, die een uitvoervergunning wilde zien te krijgen, liep overal de deur plat. Tenslotte besloot hij zich tot Bédier te wenden, ofschoon hij hem niet kende.

— Het uitstellen van de vergunning brengt de fabriek in een wanhopige toestand. Men weigert ons niet alleen de credieten, men verhindert ook het uitvoeren van de bestelling.

— Ik deel uw verontwaardiging, — antwoordde Bédier. — Ik geloof niet, dat er kwaadwilligheid achter steekt, op de Quai d'Orsay is men eenvoudig aan een slakkentempo gewend. Ik zal het vandaag nog aan de minister voorleggen...

Lejean wilde afscheid nemen, maar Bédier hield hem vast: het gesprek was te formeel verlopen. De besprekingen over de vergunning hield hij voor een onaangename plicht, maar nu wilde hij deze man, die als onverzoenlijk gold, graag voor zich innemen.

— Nu het lot ons eens samengebracht heeft, wil ik u toch zeggen, mijnheer Lejean, dat ik vol bewondering ben over uw werk. U hebt de Berty-fabrieken van de ondergang gered. Het doet mij bijzonder veel genoegen, de verdiensten van een politieke tegenstander te erkennen. Kort geleden zag ik in het Amerikaanse tijdschrift „Flight” een artikel, dat aan u gewijd was. De Amerikanen schreven, dat u niet alleen een groot organisator, maar ook een schitterend constructeur bent. Des te pijnlijker is het om in onze kranten de grove uitvallen tegen u te moeten lezen. Dan zie je, waartoe de verblinding van de partijstrijd leidt! Zelfs zo'n ernstig journalist als Dumont is niet in staat om het vraagstuk objectief te benaderen... Waar komt deze verbeterheid vandaan? Het gaat immers om de souvereiniteit van ons land. Ik zal tegen u openhartig zijn, ik begrijp niet, hoe uw medestanders kunnen volhouden, dat de regering onze vliegtuigindustrie wil dooddrukken. Zelfs in het heetst van de strijd mag men niet tot dergelijke argumenten zijn toevlucht nemen. Gisteren nog heeft de minister mij gezegd, dat wij de vliegtuigfabrieken moeten steunen. Natuurlijk zijn wij aan het Marshallplan gebonden — de credieten zijn bestemd voor de aankoop van Amerikaanse motoren, — maar ik ben overtuigd, dat wij zowel onze internationale verplichtingen kunnen nakomen, als gelijktijdig onze industrie beschermen.

Lejean ging er niet op in; hij glimlachte beminnelijk, maar toen hij wegging vroeg hij:

— Wij kunnen dus op de uitvoervergunning rekenen?

— Ik zal alles doen, wat in mijn vermogen ligt.

De hoofdingenieur van de fabrieken, Morin, vroeg aan Lejean:

— Wat moeten we nu met die vliegtuigen voor Argentinië doen?...

— Ik ben bij Bédier geweest. Hij zei, dat het de gewone ambtelijke vertraging was. Hij heeft beloofd erover te spreken... Het ziet er dus naar uit, dat wij de uitvoervergunning zullen krijgen.

Lejean dacht: Bédier is heel sluw. Waarom scheldt hij op de kranten en maakt hij mij complimenten? Dat is niet zo maar. Zouden ze misschien besloten hebben de fabrieken te steunen? Er zijn beslist enige wrijvingen met de Amerikanen en nu proberen ze het met wat chantage om er een aalmoes uit te slaan... Of zijn er wellicht meningsverschillen in het kabinet? Er wordt gezegd, dat sommige industriëlen tegen het militaire pact zijn... Die Bédier is een weerzinwekkend individu, glad als een aal... Maar de vergunning zullen ze geven, dat is nu de hoofdzaak...

Toen Lejean weg was, riep Bédier zijn secretaris:

— Let erop, dat de vergunning in geen geval afgegeven wordt...

Hij ging voor het raam staan. Er viel een fijne regen, de avond brak

aan. De lichten brandden reeds, bleek en dromerig. Ineens glimlachte hij: een dwaas spel, maar toch meeslepend. Maar zijn alle spelen dan niet dwaas? ...

In het voorjaar van 1945 was Lejean benoemd tot directeur van de Berty-fabrieken. Voor een deel waren de werkplaatsen door de geallieerde luchtmacht verwoest. De ingenieurs, die met de Duitsers hadden samengewerkt, glimlachten spottend en zeiden, dat er niets aan gedaan kon worden: de uitrusting was versleten, er waren geen grondstoffen en ook geen stookmateriaal. De arbeiders hadden het koud en kregen niet genoeg te eten. Lejean was dag en nacht in de fabriek. Hij bracht de productie weer op gang, hij zat gebogen over de tekeningen van de constructeurs en luisterde naar de wensen van de arbeiders. Sommigen van hen zeiden: „Kameraad Lejean, voor wie moeten we nu werken? Voor de generaal? Kijk eens wat er gebeurt: speculanten verdienen miljoenen en wij hebben niet eens genoeg voor aardappelen.” Hij antwoordde: „Het is waar, wat er gebeurt, is ongehoord! Maar wij moeten Frankrijk weer opbouwen, anders vallen we in de klauwen van de Amerikanen ...”

Op de fabriek werkte een vakman, Lepicard geheten. Hij noemde zich „syndicalist”. Onder de Duitsers had hij niets van zich laten horen en gezegd: „Laten papkinderen of politicasters maar met hun hoofd tegen de muur lopen, de arbeider blijft het gelijk, wat voor vlag er wappert.” In de herfst van vijfenveertig begon Lepicard de arbeiders op te zetten tot staking: „De communisten klemmen zich aan hun ministerportefeuilles vast, ze hebben er maling aan, of wij van honger omkomen. Lejean is een nog grotere schoft dan Berty ...” Op een arbeidersvergadering verklaarde Lejean: „Wij moeten de chaos meester worden, anders is het met Frankrijk uit!” Lepicard sprak anderhalf uur, sloeg zich op de borst, schreeuwde, dat de kinderen van honger stierven en barstte aan het slot zelfs in tranen uit. De arbeiders stemden tegen de staking.

Vóór de oorlog had Lejean over de nationale belangen gesproken, maar die woorden hadden hem toen zelf abstract geleken. Pas in de jaren van het verzet had hij begrepen, wat Frankrijk was, toen hij partizanenafdelingen vormde, Duitse wachtposten overviel en zich voor de Gestapo moest verbergen. Het begrip vaderland werd vlees en bloed van hem, Frankrijk voelde hij nu als zijn thuis.

Hij had nooit illusies gekoesterd en in drieënveertig zei hij tegen zijn kameraden: „Nu hebben ze ons nodig, maar hoe zal het over vijf jaar zijn? Het moeilijkste ligt nog voor ons.” Toen hij dat zo zei, had hij er

echter toch wel op gerekend, dat een terugkeer tot het verleden nog mogelijk was en dat de lucht door de vreselijke storm gezuiverd zou zijn. Maar de gebeurtenissen gaven een ander beeld: de helmachtige en kortzichtige sjacheraars hadden van het jaar veertig niets geleerd. Het kostte hun geen moeite zich van Frankrijk los te maken en ze keken Neales of een andere voogd gedienschtig naar de ogen. De aanhangers van Vichy, die gisteren de Duitsers nog hadden gediend, stonden nu weer in de voorgrond. Ze werden door mensen omarmd, die nog kortgeleden door hen versmaad waren als „terroristen” of „bandieten”.

In de herfst van 1947 was het onrustig in het land; miljoenen mensen herinnerden zich de Maquis, de partizanen en de Parijse opstand. Zij konden er zich niet bij neerleggen, dat men hen met de bevrijding bedreven had. Er braken stakingen uit, die het hele land omvatten. De regering zette het leger met traangasbommen en mitrailleurs tegen de arbeiders in.

Pinaud maakte een paar bange dagen door, maar zei toen zegewierend: „Ik heb altijd al gezegd, dat de communisten alleen naar de taal van het geweld willen luisteren!...” Bédier hield zich bezig met het splitsen van de vakbeweging en Lepicard jammerde van 's morgens vroeg tot 's avonds laat: „Voor de communisten honger lijden? Niets daarvan! De „Force Ouvrière”, dat is wat we nu nodig hebben en geen politiek!” Neales stuurde kolonel Roberts een gedetailleerd rapport over de gebeurtenissen. Het verslag eindigde met de woorden: „Eindelijk zijn de krachten vernietigd, die de samenwerking tussen Frankrijk en Amerika in de weg stonden.”

Op de bijeenkomst van de ministerraad in Januari kwam de kwestie Lejean ter sprake. Bédier waarschuwde: Lejean had naam. Hij was zowel bekend als verzetsheld, als ook als een uitstekend ingenieur. De arbeiders droegen hem op de handen. Het was beter om te wachten. Bédier zei: „Frankrijk moet geleidelijk gezuiverd worden. De arbeiders zijn toch al onrustig, waarom zouden we de agitators nog een argument erbij in handen geven. Laat de pers de zaak maar eens voorbereiden. Dumont kan ons daarbij helpen. Als de boom ingezaagd is, dan is het niet moeilijk meer hem om te krijgen.”

Bijna iedere dag kon men in de „Aurore”, de „Figaro” en de „Epoque” de naam van Lejean vinden. De kranten schreven, dat hij een sadist was, dat hij in de bezettingstijd persoonlijke rekeningen met zijn mededingers vereffend en eerlijke Fransen neergeschoten had, dat hij het constructiebureau van de Berty-fabrieken in een eldorado voor communistische analfabeten had veranderd, dat hij de schuld droeg van de vliegtuigramp, dat hij wel een fanaticus was, maar tegelijkertijd van een weelderig leven hield en dat een deel van de ontzaglijke sommen, die de belastingbetaler uitgaf voor de zwakste industrietaak, in zijn zakken verdween.

Vóór de oorlog vonden de grote ondernemers Lejean als communist gevaarlijk. Hij moest zich toen met een baantje in „Roche aîné” tevreden

stellen. In die jaren had hij echter onder de ingenieurs veel vrienden — radicalen, katholieken en zelfs een royalist. Toen kwamen mensen van verschillende opvattingen nog samen, debatteerden met elkaar en legden bij elkaar bezoeken af. Nu leek het, of het land in twee delen uiteengevallen was. Vele ingenieurs, die op de Berty-fabrieken werkten, haatten Lejean, alleen om het feit, dat hij communist was. Tevergeefs trachtte hij de kameraadschappelijke betrekkingen met hen te herstellen. Enige tijd geleden had hij een hele dag met Morin over diens tekeningen gezeten. Toen ze samen de fabriek verlieten, had Lejean voorgesteld naar een café te gaan. Morin antwoordde: „Ik ben gedwongen met u te werken, mijnheer Lejean, eis van mij niet meer . . . U bent in de Maquis geweest, nietwaar? Goed, maar als de Russen Frankrijk binnenvallen, dan ga ik in de Maquis en ik zal er trots op zijn, als ik de kans krijg u neer te schieten.”

De arbeiders hadden vertrouwen in Lejean. Lepicard probeerde op een keer één van de leugens, die in de „Aurore” had gestaan, te herhalen:

— Men zegt, dat Lejean onder Tillon flink geboerd heeft. Hij heeft een villa in Nice gekocht . . .

De arbeiders zwegen. Bij het wisselen van de ploegen ging Lepicard het washok binnen. Daar kwamen ze om hem heen staan, hij verweerde zich, maar men hing een gele lap om hem heen, bond hem vast aan een kruiwagen met slakken en onder algemeen gejoel werd hij naar de fabriekspoort gebracht.

— Als je nog eens in de fabriek komt, slaan we je dood, — zei een bejaarde arbeider.

— Ik begrijp niet waarvoor, — mompelde Lepicard.

— Omdat je een schobbejak bent.

De arbeiders noemden Lejean bij zijn voornaam. „Henri heeft het gezegd” — die woorden waren voldoende om de arbeiders hun uiterste krachten te laten inspannen. Allen wisten, dat Lejean tijdens de Duitsers vrouw en kinderen verloren had. De arbeiders nodigden hem uit op hun familiefeesten. Toen de mécanicien Gabin van verlof terugkwam, zei hij tegen zijn vrouw:

— Het is goed, dat wij een paar flessen meegebracht hebben. Wij nodigen Henri uit bij ons te komen eten en een beetje te blijven. Hij heeft immers geen gezin meer . . .

De vrouw van Gabin was lang aan het toveren met een ingewikkelde ragôut van schapenvlees. Gabin had vertrouwen in zijn flessen:

— Zo’n wijntje als bij ons in Sancerre krijg je nergens. Natuurlijk zijn er duurdere soorten, maar niet één, die zo’n bijzonder bouquet heeft . . .

Het zesjarige zoontje en vierjarig dochttertje zaten er in het begin wat verlegen bij, zij namen de gast op, maar werden tenslotte heel uitgelaten. Lejean speelde met hen, kroop over de grond en verstopte zich achter een leuningstoel.

Hij bleef lang. De kinderen waren al naar bed. *Zie op de krant staat de toestand op de fabriek en over de politiek. Gabin vertelt van de stemming onder de mensen op het platteland.*

— Denk niet, Henri, dat zij geloven, wat in de krant staat. *Zij zeggen* zonder meer: de Amerikanen zijn op zoek naar kammen, *maar wij* lenen ons daar niet voor, wij zijn geen kinderen...

De werkster kocht nu en dan bescheiden bloemen *van haar vader* nu eens viooltjes, dan violieren of asters — en zette die op de tafel van Lejean. Evenals Gabin zei ze bij zichzelf: hij heeft geen vrouw *er is* er is niemand, die hem eens iets geeft...

Lejean kon Josette niet vergeten en iedere keer als hij een *nieuwe wereld* had, kwelden hem de herinneringen aan allerlei kleinigheden uit het verleden, dat voorbij was. Op een keer dacht hij: ik kan werken, ik kan *verloren* maar ik mis de kracht om zonder Josette uit te rusten... Hij zag de kleine Mimi voor zich en Paul — uit de verlegen onhandige *schrijfsel* die voor zijn tijd rijp was, was een held gegroeid. Lejean poogde *nu* zijn herinneringen los te komen, zijn smart gaf hem kracht om te zien, te vechten en te leven.

De kranten hadden de communisten „de partij der gefusilleerden” genoemd, die woorden waren voor Lejean geladen met betekenis. Op de partijvergaderingen zag hij de weduwen van de gijzelaars, *mensen* die een vader, een broer of een vertrouwde vriend verloren hadden. Het leek hem, of naast de levenden de doden liepen, of zij ook debatteerden, zich opwonden, staakten en de kogels tegemoet gingen.

De dokter van het hospitaal, waar Paul gelegen had, voordat hij door de Gestapo doodgemarteld was, zei eens tegen Lejean:

— Uw jongen heeft zich als een held gedragen... Was het soms geen heldendaad om in het centrum van de stad Duitse officieren te overvallen? Dat was in Maart '43, lang voor de invasie... Ik kwam bij hem en hoorde, hoe hij de versregels mompelde:

En rozen langs de ganse weg
Hebben de wind des doods ontzield...

Vaak moest Lejean aan deze regels denken, wanneer hij keek naar zijn kameraden, naar de kinderen in de grauw-groene perken rond de fabriek, naar de bloemen, die de schoonmaakster meegebracht had. Nee, de wind des doods kan ons niet omverwerpen!

Na de avond bij Neales begreep Bédier, dat men niet langer kon wachten. Hij besloot het ontslag van Lejean aan de orde te stellen. Garcy was hem voor. Hij wilde niet zelf in de Nationale Vergadering spreken, allen wisten, dat hij met de Gaullisten verbonden was en waarom zou hij de arbeiders tegen de generaal in het harnas jagen? Garcy stelde een van de socialistenvoor te interpellieren en wel de afgevaardigde van het

departement Tarn, de gewezen notaris Legland. In het begin van de bezetting was Legland met Pétain meegegaan, daarna had hij contact opgenomen met de vertegenwoordigers van Londen. De kranten schreven over hem, als over een van de leiders uit het verzet. Kort na het einde van de oorlog snelde Legland op Lejean toe: „Wat ben ik gelukkig, dat ik Luc zie, de held van de Parijse opstand! . . . Ik zal hier spreken in naam van onze stad. Wij zijn immers een maand eerder dan Parijs in opstand gekomen, maar de Duitsers hebben ons neergeslagen.” Lejean antwoordde droog: „Ik weet het. Nu we toch herinneringen ophalen, haal u dan ook een zekere Julinacht voor de geest. Er kwam toen een vertegenwoordiger van de FTP bij u. U had toen veel wapens en zij vroeg u om die wapens aan de mijnwerkers te geven. U weigerde. De mijnwerkers moesten de stad weer ontruimen. Tijdens de aftocht werd de vrouw gedood. Die vrouw was mijn vrouw, mijnheer Legland.” Legland ging zonder een woord te zeggen weg, maar wrokte over de belediging; Garcy hoefde hem niet lang te bepraten.

Het was een stormachtige zitting. Toen Legland zei, dat „de roem van Lejean kunstmatig opgeblazen was”, interrumpeerden de communisten met uitroepen als: „Leugenaar! Lafaard!” Ondersteund door het applaus van de socialist en katholieken, ging Legland verder: „Aan deze man kleeft het bloed van de slachtoffers van de luchtramp in de Alpen. Hij maakt van de genationaliseerde fabrieken een luilekkerland voor communisten! . . .” Geroep en geroffel op de bladen der lessenaars maakten hem het spreken onmogelijk. De voorzitter hief de zitting op.

Toen de zitting hervat was, gelukte het Legland zijn rede af te maken. Hij eiste, dat er aan de anarchie, die in de vliegtuigindustrie heerste, een einde gemaakt werd. Bédier besteedde het spreekgestoelte:

— Ik acht het noodzakelijk te verklaren, dat ik vanmorgen de verordening tot het ontslaan van de heer Lejean ondertekend heb, daar gebleken is, dat hij niet berekend is voor de taken, waarvoor hij is gesteld.

Bédier wist, dat dit pas de eerste stap was. Natuurlijk moest Lejean verwijderd worden: hij zou de arbeiders kunnen opzetten tot een wanhoopsdaad. Maar het voornaamste hadden ze nog voor de boeg: waar de Amerikanen ons motoren willen verkopen, zou het dom zijn de Berty-fabrieken te steunen. Natuurlijk komt een Amerikaanse motor driemaal zo duur, maar de Amerikanen nemen niet alleen, zij geven ook. Waarom zouden we dan ruzie met hen maken over kleinigheden? . . .

Twee weken later tekende de minister de verordening tot het reorganiseren van de Berty-fabrieken. Het aantal arbeiders moest tot de helft worden teruggebracht. Een zestal ingenieurs deelde het lot van Lejean. Morin werd benoemd tot directeur. De fabrieken zouden geen motoren meer vervaardigen voor de burgerluchtvaart, zij moesten nu militaire vliegtuigen van het type „Vampire” monteren.

Neales had een goede dag: 's morgens vond hij in een klein antiquariaat in de Rue des Saints-Pères een prachtige tabaksdoos — niello in goud uit Toledo. Vervolgens had hij een onderhoud met de radicaal Queuille, die genoemd werd als kandidaat voor minister-president en hij was ervan overtuigd, dat deze de noodzakelijkheid begreep om West-Duitsland op te nemen in de Europese Unie. Tenslotte hoorde hij tegen de avond van de reorganisatie van de Berty-fabrieken. Neales verlustigde zich aan de tabaksdoos en begon toen een brief aan Roberts te dicteren: „Nu pas zie ik, hoe belangrijk het was om Lejean te verwijderen. De nalatenschap van Tillon is thans definitief geliquideerd. Noch Moch noch Mayer of Bédier maken nu bezwaren tegen een geleidelijke opheffing van de vliegtuig-industrie en het inzetten van de resterende arbeiders bij het monteren en herstellen van onze motoren.”

Toen Neales de volgende morgen wakker werd, hoorde hij: „Staking bij Berty.” Met dat bericht kwam zijn secretaris opgewonden aan. Onafgebroken rinkelde de telefoon: de toestand verscherpte zich. Zoals bleek, hadden de arbeiders, zodra zij de verordening van de minister hadden gehoord, eensgezind voor de staking gestemd. Morin probeerde hen tot rede te brengen en zei, dat het waanzin was gevolg te geven aan de oproepen der agitatoren en hun gezinnen aan de honger prijs te geven. Morin werd uitgefloten. Er kwam een afdeling van de „CRS” en drong de arbeiders uit de fabriek. Tegen zes uur waren alle fabrieksgebouwen en terreinen schoongeveegd.

's Avonds vond er een vergadering van de arbeiders plaats. Een hand-langer van de politie, die als boekhouder op de fabriek werkzaam was, verklaarde categorisch, dat Lejean niet op de vergadering was geweest, maar juist hij schreef ook in zijn rapport, dat de arbeiders, die naar voren kwamen, hun redevoeringen besloten met de woorden: „Kameraad Lejean, wij zweren je, dat we niet zullen toegeven! . . .”

De volgende morgen trokken zesduizend arbeiders naar de fabriek. De officier van de CRS werd zenuwachtig en veegde steeds weer met een klein zakdoekje zijn slapen af. „Terug!” — schreeuwde hij en zwaaide met het zakdoekje. Een salvo weerklonk. Een van de oudste arbeiders, Suchard, stortte op de grond. De mensen zetten evenwel hun tocht naar de poort voort. In een van de voorste rijen liep Lejean; hij had de arbeiders verzocht deze morgen bij hen te mogen zijn. Hij liep kalm met een bijna onmerkbaar glimlach en in zijn hoofd zoemden de woorden, die de stervende Paul gemompeld had:

En rozen langs de ganse weg
Hebben de wind des doods ontzield . . .

Lejean ontmoette Mado bij de teraardebestelling van Suchard. Het was een ongewone begrafenis. Niet alleen de arbeiders van de Berty-fabrieken waren aanwezig, er waren ook delegaties van alle fabrieken uit Parijs, communisten, gewezen partizanen, invaliden en zij, die het concentratiekamp overleefd hadden (zij liepen in gestreepte dwangarbeiderskleding, die zij als aandenken hadden bewaard). Suchard was sedert 1923 lid van de communistische partij. Tweemaal had hij in de gevangenis Santé gezeten en daarna had hij met het Duitse concentratiekamp kennisgemaakt. Zijn vrouw liep achter de baar. Haar achtjarig kleinkind had zij aan de hand — de dochter van Suchard was door de Gestapo vermoord, zijn schoonzoon stierf in Duitse gevangenschap. De jongen wierp grimnige blikken naar de politie-agenten. Hij hield een rood vlaggetje in zijn hand.

Het was een prachtige herfstdag met een ongewoon heldere, bijna vreemd aandoende hemel, die tot nadenken stemde. Maar de dertigduizend mensen, die de baar volgden, ademden strijdgeest. De staking in de Berty-fabrieken ging door. De avond tevoren had de politie het stakingscomité gearresteerd. De kranten berichtten, dat de regering van plan was de arbeiders dienstplichtig te verklaren. Dumont schreef, dat Lejean onvoorwaardelijk gearresteerd moest worden als agent van een buitenlandse spionnagedienst. De stakers stuurden Lejean een begroeting en besloten de strijd voort te zetten.

Onrust maakte zich van Frankrijk meester. De mijnwerkers van het Noorden staakten reeds meer dan twee weken. Moch stuurde daar zijn geliefde CRS, Marokkanen en tanks heen. Zouden daar misschien nu de mitrailleurs ratelen en andere arbeiders het lot van Suchard delen? . . .

Zesenvijftig jaar was hij geweest, papa Suchard, maar hij had er veel jonger uitgezien. Zijn kameraden herinnerden eraan, hoe hij in het voorjaar op het feest van de „Huma” gedanst had. Iemand vertelde: „Wij gingen op de fabriek af, maar de CRS had de weg afgezet. Papa Suchard riep tegen hen: „Hadden jullie maar tenminste „'eraus" leren schreeuwen zoals de SS-ers! . . .”

„Als mens was hij groot, onze papa Suchard, — zei de afgevaardigde van de Berty-fabrieken, — hij had een hart van was, maar een hoofd van ijzer.”

Evenals verleden jaar, laaide overal de strijd op. Neales en zijn Franse vrienden hadden te vroeg gejuicht. De zee kan er heel vriendelijk uitzien, als een reusachtige vijver, maar er hoeft slechts een briesje op te steken, of het element komt in beweging, de golven worden hoger en hoger en beuken erop los. Alles wees op storm: de ogen van de mensen, de in de zijstraten verdekt opgestelde eenheden van de republikeinse garde, het

vlaggetje in de hand van Suchards kleinkind, zelfs de bloemen, stralende, onrustige herfstbloemen — asters, dahlias en chrysanthen.

Mado vroeg aan Lejean:

— Hoe is 't bij Berty? Zullen ze standhouden? ...

— Ik denk van wel. Morgen hebben ze een vergadering. Daar zullen ook delegaties komen. Het zou goed zijn, als je namens de vrouwenbeweging sprak.

— Ik kan niet ... Ik word naar het Noorden gestuurd om het wegbrengen van de mijnwerkerskinderen te organiseren.

Hij glimlachte: het was duidelijk, dat Mado nu in het Noorden hoorde te zijn ... Hij had eens tegen haar gezegd: „Weet je, bij jou merk ik niet, dat de oorlog achter de rug is. Bij allen was er een of andere kloof, de overgang naar het nieuwe leven was voor de meeste mensen smettelijk. Velen raakten in vijftienveertig hun hoofd kwijt of verzuurden. Toen ik gezegd. Maar wanneer ik met jou samen ben, lijkt het mij altijd of je France bent en ik Luc en of wij elkaar misschien voor de laatste keer ontmoeten. Je leeft als in de Maquis ...”

Lejean vergiste zich, als hij dacht dat Mado de overgang van oorlog naar vrede gemakkelijk gevallen was. Haar vorige, hartstochtelijke aard had in het harde leven van de Maquis, in de gevaren van de nazi's, in het dagelijkse levensgevaar een mogelijkheid gevonden om zich te uiten. Ze was zacht en er ging een droevige bekoring van haar uit. Door maakte het leven van de kameraden, die van hun gezinnen losgeraakt waren, gemakkelijker. Toen zij wegging, waren zowel Jean als ook Dédé, Tsjech, Manolo en Givet bedroefd geweest. Ook er een nauwelijks haar tranen bedwingen, toen zij afscheid van hen nam. Hij stuurde haar eens een kort briefje: hij vertelde, dat hij naar het Noorden vertrok om aan gene zijde van de poolcirkel een ander te helpen bouwen. Tsjech was naar Praag vertrokken. Mado kreeg een prentje van hem met een oude toren erop en als onderschrift: „Ter herinnering aan een bescheiden vriend.” Dédé had zij teruggesien, toen zij in Linoz was. Hij was dik geworden en had een buikje, maar verder was hij dezelfde gebleven. Nog altijd stak hij verontwaardigd zijn onderlip naar voren. Hij was onderwijzer en had veel onaangename verhalen. De nieuwe prefect haatte hem, de communistenvervolging was in volle gang. „Wanneer ik bij de kinderen ben, pieker ik niet, ik leg van alles uit en ga er helemaal in op. Maar 's avonds maakt zich een onbegrijpelijk gevoel van mij meester — waarvoor hebben wij gevochten? ...” Manolo zat in Toulouse en droomde van zijn Spanje. Nu en dan ontmoette zij Givet. Hij werkte in de fabriek „Gnôme et Rhône”, zijn haar was nog altijd weerbarstig, hij was nog even opgetut en onverzocht, Mado wist dat zij zich haar hele leven met deze mensen, met Lejean, verbonden zou voelen.

Na de strijd moest men overgaan tot een nieuwe dag, maar de morgen

was grijs en onvriendelijk. Mado zag om zich heen verraad, lafheid en onrecht. Mensen, die in de bezettingstijd tegen de Duitsers gekwispelstaart hadden, rijk waren geworden en zich laf omgedraaid hadden, wanneer zij op straat een „verdachte” vriend tegenkwamen, gaven nu hoog op van hun vaderlandsliefde en maakten de communisten zwart. Vaak dacht Mado eraan, hoe Mickie voor zijn dood gezongen had:

Voor and'ren is het zonlicht,
Voor hen de zang, de wijn;
Hoe graag wij wilden leven,
Zal dra vergeten zijn . . .

Ja, zij kunnen weer drinken, zingen en blij zijn, omdat ze weer met vakantie naar Savoye of Limoges kunnen reizen. Wat doet hun de herinnering aan de gevallenen? Ze praten erover, dat Lifar weer in de opera optreedt, dat er spoedig weer Amerikaanse sigaretten verkocht zullen worden en dat men in „Tour d'Argent” weer net zo lekker kan eten als vóór de oorlog . . .

Er was een moment, dat Mado zichzelf niet meer in de hand had. Wat haar redde, was het innerlijke vuur, dat haar in de ergste dagen uit het huis van Berty had doen weggaan. Zij werkte met zulk een enthousiasme, met zulk een verbeterheid, als was het nog oorlog. Zij was in verschillende plaatsen werkzaam, deed alles, wat men haar opdroeg, — in het ministerie van arbeid (waar minister Croizat haar benoemd had), daarna in Ivry, (waar zij een kindercrèche inrichtte), en aan de „Humanité”. Zij vormde vrouwencomité's, bracht geld bij elkaar voor de gezinnen van de stakers en sprak op vergaderingen. Zij speelde een onopvallende rol, maar allen kenden haar en op meetings wist deze bescheiden vrouw als geen ander tot het hart te spreken. Maar voor iedere redevoering was ze zenuwachtig als op school voor de examens.

Ook de vijanden kenden haar. Misschien overdreven ze haar rol, misschien waren ze er ook verontwaardigd over, dat deze vrouw uit hun midden voortgekomen was, dat zij de dochter was van de sybariet Lancier, de vrouw van Berty, maar in elk geval haatte men haar. Het was niet toevallig, dat Neales het over haar had: voor de mensen, met wie hij relaties onderhield, was zij een schrikbeeld, een nieuwe „Pétroleuse”.

Maar zowel haar vijanden, als haar vrienden hielden haar voor evenwichtig en zeker van haar kracht. Niemand wist, hoe zwaar het haar viel om flink te doen, vriendelijk te lachen en tedere en hoopgevende woorden te spreken. Anderen zagen kans hun plaats in dit onwezenlijke en tegelijk toch werkelijke leven te vinden. Zij vonden hun verwanten terug of vormden gezinnen. De kameraden vertelden dikwijls over hun vrouwen, vriendinnen en kinderen. 's Avonds kon men op de schaduwrijke boulevards Arago of Port-Royal overal de verliefde paartjes horen

fluisteren. Op de Place d'Italie tolden de draaimolens rond, vrolijk of treurig jammerde het draaiorgel, een meisje drukte de hand van haar geliefde. Pas in deze naoorlogse jaren begreep Mado, hoeveel zij van Sergej had gehouden. Het leek haar, alsof zij hem alles geschonken had, en er voor haar niets meer kon komen...

Zij raakte bevriend met Pierre Godet. Hij was een jong, begaafd historicus. Hij schreef nu en dan in de „Humanité”. Mado was het licht te moede, wanneer zij met hem samen was. Hij wist boeiend van de Maquis te vertellen. Hij had in Savoye gevochten, sprak over literatuur en dreef de spot met de modeschrijvers. Hij deed haar een beetje aan Sergej denken. Misschien door die combinatie van geestdrift en een lichte, nauwelijks merkbare spot? Zij zagen elkaar vaak, ze gingen samen naar vergaderingen, zaten in kleine cafétjes, discussieerden, haalden herinneringen op en babbelden over de toekomst.

Mado merkte, dat Pierre haar te vaak en te doordringend aankeek. Zij wilde het uitpraten, maar hij was haar voor. Zij liepen 's avonds langs de kade. Op een aak zong iemand een weemoedig lied. Het rook naar vochtige bladeren, naar de herfst. Het werd Pierre te machtig, hij omarmde haar. Zij maakte zich los en zei teder, maar met een ongewone overtuigdheid: „Het kan niet, Pierre... Ik houd van een ander.”

Toen dacht ze: maar Sergej is er immers niet meer... En toch was hij er wel, hij leefde in haar hart, hij bracht zichzelf in haar herinnering en door de gedachten, die haar staande hielden, en door de Place de Stalingrad, waar zij bijna iedere dag placht te komen, en door duizenden dierbare kleinigheden. Meer dan eens was zij van plan op het bankje onder de kastanje te gaan zitten, waar zij elkaar zoveel bittere en tedere woorden hadden toegevoegd, maar elke keer wanneer zij er langs kwam, glimlachte zij: zij zag voor zich, hoe ze daar met hun tweeën zaten, hoe hij haar kustte en zij, gelukkig voor haar hele leven, fluisterde: „Sergej... Mijn Sergej...”

Mado vertrok de avond na de begrafenis van Suchard. Op ditzelfde Gare du Nord had zij Sergej uitgeleide gedaan... Er kwamen mensen van vakantie terug. Een vrouw lachte: „André zal zeggen: daar komt een neger aan, zo verbrand ben ik...” Mado werd door Claude weggebracht, hij zei: „Wees voorzichtig, Mado, die bandieten zijn hun hoofd kwijt...” Toen floot de locomotief doordringend.

Zij kwam 's morgens vroeg in de mijnwerkersnederzetting aan. Ver in het rond was alles zwart — zowel de trieste huisjes met hun pannendaken als het kanaal, dat sidderde onder een fijne onafgebroken regen, alsook de regen zelf en de hemel. Mado vroeg, hoe zij bij de Mairie moest komen. Een oude vrouw zei:

— Rechts af. Maar u kunt er niet door komen... Mijn God, wie heeft dat kunnen uitdenken — tegen de eigen mensen oorlog te voeren?

Een lange verlaten straat; nu en dan kijkt er uit een van de zwarte,